

Pro gradu -tutkielma
Maantiede
Kulttuurimaantiede

KIRKKOON KUULUMINEN HELSINGIN OSA-ALUEILLA

Tytti E. Lepistö

2006

Ohjaaja:

Markku Löytönen

HELSINGIN YLIOPISTO
MAANTIETEEN LAITOS

PL 64 (Gustaf Hällströmin katu 2)
00014 Helsingin yliopisto

Tiedekunta/Osasto – Fakultet/Sektion) Faculty Matemaattis-luonnontieteellinen tiedekunta		Laitos – Institution) Department Maantieteen laitos	
Tekijä – Författare) Author Lepistö Tytti Eveliina			
Työn nimi – Arbetets title) Title Kirkkoon kuulumisen Helsingin osa-alueilla			
Oppiaine – Läroämne) Subject Maantiede			
Työn laji – Arbetets art) Level Pro gradu -tutkielma		Aika – Datum – Month and Year Elokuu 2006	Sivumäärä – Sidoantal – Number of Pages 52 s. + liitteet
Tiivistelmä – Referat) Abstract <p>Kirkkoonkuulumisprosentit Helsingin seurakuntayhtymän suomenkielisissä seurakunnissa vaihtelevat Paavalin seurakunnan 62,4 prosentista Munkkiniemen seurakunnan 80,7 prosenttiin. Helsingissä ollaan toteuttamassa seurakuntarakenteen uudistusta ja samalla seurakuntien välisiä kokoeroja pyritään tasoittamaan. Tutkimuksessa selvitettiin kirkkoonkuulumisprosenttien erojen syitä Helsingin osa-alueilla.</p> <p>Aineistona tutkimuksessa käytettiin Väestötietojärjestelmästä saatuja ikäryhmittäisiä tilastotietoja asukkaiden väestörekisterin pitäjistä, siviilisäädystä, äidinkielestä, koulutusasteesta ja sukupuolesta Helsingin osa-alueilla vuoden 2005 lopussa. Lisäksi Helsingin seudun alue-sarjoista haettiin osa-alueiden asuntokantaa, tulotasoa ja asukkaiden pääasiallista toimintaa kuvaavia tilastotietoja.</p> <p>Menetelmänä käytettiin askeltavaa monimuuttujaregressioanalyysiä. Apuna käytettiin myös ristiintaulukointia ja korrelaatiomatriiseja. Tutkimuksen tulos oli tilastollinen malli, joka selittää 72,2 prosenttia osa-alueiden kirkkoonkuulumisprosenttien vaihtelusta. Mallissa selitettävä muuttuja oli evankelis-luterilaiseen kirkkoon kuuluvien osuus alueella. Selittävät muuttujat olivat vieraskielisten osuus alueen asukkaista, vuokra-asuntojen osuus alueen asunnoista, neljä huonetta ja keittiön sisältävien asuntojen osuus alueen asunnoista, omakoti- ja paritalojen osuus alueen rakennuksista sekä naisten ja tulottomien osuudet alueen asukkaista.</p> <p>Mallissa esiintyvät selittävät muuttujat kuvaavat asukkaiden maahanmuuttajataustaa, asumisväljyyttä, sukupuolta ja tulotasoa. Lisäksi ne kuvaavat alueen asunto- ja rakennuskantaa. Maahanmuuttajien, tulottomien ja vuokra-asuntojen suhteellisen korkea osuus alueella selittävät osa-alueen alhaista kirkkoonkuulumisprosenttia. Sen sijaan osa-alueen korkea kirkkoonkuulumisprosenttia selittävät suurten asuntojen, omakoti- tai paritalojen sekä naisten suhteellisen korkea osuus alueella.</p>			
Avainsanat – Nyckelord) Keywords Helsinki, kirkko, seurakunta, kulttuurimaantiede, monimuuttuja-analyysi			
Säilytyspaikka – Förvaringställe – Where deposited Kumpulan tiedekirjasto			
Muita tietoja) Övriga uppgifter) Additional information			

Tiedekunta/Osasto – Fakultet/Sektion) Faculty Faculty of Science		Laitos – Institution) Department Department of Geography	
Tekijä – Författare) Author Lepistö Tytti Eveliina			
Työn nimi – Arbetets title) Title Shares of the members of the evangelical lutheran church in Helsinki's districts			
Oppiaine – Läroämne) Subject Geography			
Työn laji – Arbetets art) Level Master's Thesis		Aika – Datum – Month and Year August 2006	Sivumäärä – Sidoantal – Number of Pages 52 pp. + appendixes
Tiivistelmä – Referat) Abstract <p>In Helsinki's evangelical lutheran congregations, the share of the people being members of that church compared with all the people living in their specific geographical areas varies from 62,4 per cent in Paavali to 80,7 per cent in Munkkiniemi. The boundaries of the congregations are about to be redrawn to level the differences in the congregations. In this thesis, the reasons of the differences in Helsinki's districts were studied closer.</p> <p>The data consisted of statistical information gathered from the Population Information System of Finland. It included information by age groups about the population register keeper, marital status, native tongue, level of education and gender in the end of 2005. Additional data was gathered from Helsinki Region Statistics web service. It included information about the dwelling, level of income and main activities of the inhabitants in the districts.</p> <p>The main method was stepwise linear regression. Minor methods were crosstabulation and correlation matrixes. The result of the study was a statistical model that explains 72,2 per cent of the variation of the shares in the congregations. The dependent variable was the share of the people being members of evangelical lutheran church in the districts. The independent variables were the share of the people having other than Finnish or Swedish as their native tongue, the share of rented apartments, the shares of apartments including four rooms and a kitchen, the share of detached houses in the districts and the shares of women and people with no income in the districts.</p> <p>The independent variables present in the model depict the amount of foreigners, dwellings, gender and the level of income of the population. The high share of foreigners, people with no income and rented apartments explain the low share of the people being members of evangelical lutheran church. On the contrary, the high share of the people being members of evangelical lutheran church in the district is explained by the large apartments, detached houses and amount of women living there.</p>			
Avainsanat – Nyckelord) Keywords Helsinki, church, congregations, human geography, mutiple variable analysis			
Säilytyspaikka – Förvaringställe – Where deposited Kumpula Science Library			
Muita tietoja) Övriga uppgifter) Additional information			

Sisällysluettelo

Esipuhe	2
1. Johdanto	3
2. Kirjallisuuskatsaus	5
2.1. Kirkko, yhteiskunta ja modernisaatio	5
2.1.1. Sekularisaatioteoria	6
2.1.2. Muutokset suomalaisessa yhteiskunnassa.....	8
2.2. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon jäsenmäärän kehitys.....	9
2.2.1. Kirkkoon kuulumisen	11
2.2.2. Kirkosta eroaminen.....	13
2.2.3. Syitä kirkon jäsenmäärän laskuun	15
2.2.4. Kirkon jäsenmäärän vaikutus seurakuntien talouteen	20
2.3. Uskonnollisuus ja alueellisuus.....	24
2.3.1. Uskonnollisuus	24
2.3.2. Helsingin erityisluonne	24
2.3.3. Kirkkoon kuulumisen Helsingissä	26
2.3.4. Helsingin asuinalueet.....	28
3. Aineisto ja menetelmät	31
3.1. Aineistolähteet	31
3.1.1. Tietokeskukselta saadut tiedot	31
3.1.2. Helsingin seudun aluesarjoista saadut tiedot	32
3.1.3. Muut tiedot.....	33
3.2. Tutkimusmenetelmät.....	33
3.3. Aineiston muokkaus.....	34
3.3.1. Ristiintaulukointi	34
3.3.2. Korrelaatioiden tarkastelu	35
4. Tutkimustulokset	38
4.1. Monimuuttujaregressioanalyysi.....	38
4.2. Residuaalien tulkintaa	39
5. Johtopäätökset	43
5.1. Asuntokanta ja maahanmuuttajat	43
5.2. Asumisväljyys.....	43
5.3. Sukupuoli.....	44
5.4. Tulotaso	44
5.5. Pohdintaa	44
5.5.1. Tutkimustulosten arviointia	44
5.5.2. Tutkimuksen aineiston ja menetelmien arviointia.....	46
5.6. Jatkotutkimusehdotuksia	48
Lähteet	49

Esipuhe

Käynnistäessäni tätä tutkimusta mieltäni askarruttivat erilaiset Helsingin ruotsin- ja suomenkielisiin seurakuntiin liittyvät kysymykset. Halusin tietää muun muassa millä perusteella seurakunnat on aikoinaan rajattu ja miten niiden ominaisuudet eroavat toisistaan. Etukäteen tiesin ainoastaan, että Paavalin seurakunnassa, jossa olen asunut lähes koko ikäni, on Helsingin alhaisin kirkkoonkuulumisprosentti.

Selvittääkseni Helsingin korkeimman kirkkoonkuulumisprosentin seurakunnan eli alueen, jonka asukkaista mahdollisimman moni kuuluu evankelis-luterilaiseen kirkkoon¹, minun täytyi tehdä useita puhelinsoittoja. Ottaessani yhteyttä Helsingin seurakuntayhtymään minut yhdistettiin johtaja Pekka Hietaselle, jolta vastaus tuli kuin apteekin hyllyltä.

Keskusteltuani Hietasen kanssa tarkemmin seurakuntayhtymän tutkimustarpeista kävi ilmi, että perustutkimusta Helsingin evankelis-luterilaisten seurakuntien kirkkoonkuulumisprosentista ei ole tehty lainkaan. Päätin ottaa haasteen vastaan ja pyrkiä tuottamaan mahdollisimman käytännönläheistä tietoa kirkkoon kuulumisen tai kuulumattomuuden alueellisista taustatekijöistä.

Lopullinen kysymyksenasettelu muotoutui vasta tutkimuksen teon aikana muun muassa aineiston saatavuuden ja sen luonteen ohjaamana. Alusta asti olin kuitenkin kiinnostunut siitä, miksi kirkkoonkuulumisprosentti on korkea tai alhainen tietyllä maantieteellisellä alueella.

Tutkimuksen teon aikana ilmestyi paljon mielenkiintoisia esityksiä, lausuntoja ja tutkimuksia kirkkoon liittyen, mikä lisäsi tunnetta siitä, että aihe on ajankohtainen ja tietyille toimijoille erittäin tarpeellinen. Helsingissä käydään parhaillaan mielenkiintoista keskustelua seurakuntarakenteen kehittämisestä ja seurakuntien mahdollisesta yhdistämisestä. Valtakunnan päämedioissa huomiota on saanut Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisema tutkimus kirkosta eroamisen syistä.

Toivon osaltani, että tämä perustutkimus tuo lisäeväitä kirkkoon läheisesti liittyvien yhteiskunnallisten muutosten pohtimiseen ja johtaa mielenkiintoisiin jatkotutkimuksiin.

¹ Myöhemmin sanalla kirkko viitataan Suomen evankelis-luterilaiseen kirkkoon ellei muuta mainita.

1. Johdanto

Tutkimuksen tavoite oli selittää Helsingin evankelis-luterilaisten seurakuntien kirkkoonkuulumisprosentteja. Tämän oli tarkoitus tapahtua tilastotietoihin perustuvan mallin avulla. Tutkimuksessa ei käsitellä aikasarjoja vaan keskitytään kuvailemaan vuoden 2005 tilannetta Helsingissä. Maamme hallinnollisena keskuksena ja ainoana suurkaupunkina sillä on aivan erityinen asema muihin asutuskeskittyymiin verrattuna. Myös koko pääkaupunkiseutu olisi ollut mahdollinen tutkimuskohde. Pelkän Helsingin valikoituminen tutkimuskohteeksi johtui sekä aineiston saatavuudesta että Helsingin seurakuntayhtymästä tutkimuksen tilaajana.

Joulukuussa 2005 Helsingin seurakuntayhtymä julkaisi hallintopäällikkö Erkki Huhdan – Helsingin hiippakunnan tuomiokapitulin pyynnöstä – laatiman esityksen Helsingin seurakuntayhtymään kuuluvien suomenkielisten seurakuntien seurakuntarakenteen kehittämisestä. Huhdan ensisijainen ehdotus oli, että seurakuntien määrää vähennettäisiin vuoteen 2011 mennessä alle puoleen nykyisestä 24 seurakunnasta (Huhta 2005). Maaliskuun 2006 loppuun mennessä ehdotuksesta oli ehditty keskustella sekä yhteisessä kirkkovaltuustossa että kaikissa suomenkielisissä seurakuntaneuvostoissa. Seurakunnista 13 eli niukasti yli puolet kannattivat Huhdan esitystä joko sellaisenaan tai osittain (Patronen 2006).

Katson, että tutkimukseni tuottama lisätieto seurakuntien alueista antaa asiasta päättävälle uusista näkökulmia asiaan ja pohjaa suunnitella kehitystä pitkällä aikavälillä. Helsingin kaupungin Kaupunkisuunnitteluviraston tutkimustoimistossa pohditaan “kaupunkitilan erilaistumista sekä toiminnallisia ja sosiaalisia kysymyksiä, esimerkiksi eri toimintojen seudullisuutta ja kaupungin tulevaisuuden kehitysnäkymiä” (Muu suunnittelu 2006). Mielestäni seurakuntarakennetta kehitettäessä on hyvä olla tietoinen myös kaupunkisuunnittelun visioista ja muun muassa siitä, millaisia asukkaita – kirkkoon kuulumisen kannalta – rakenteilla oleville asuinalueille tulevaisuudessa muuttaa.

Helmikuussa 2006 Kirkon tutkimuskeskus julkaisi tiedot kirkkoon kuuluneista, liittyneistä ja kirkosta eronneista vuonna 2005. Viime vuoden lopussa 83,1 prosenttia suomalaisista kuului evankelis-luterilaiseen kirkkoon. Edelliseen vuoteen nähden pudotusta oli 0,5 prosenttiyksikköä. Toisin sanoen kirkkoon kuului vuonna 2005 yli 13 000 jäsentä vähemmän kuin vuonna 2004. Kirkosta erosi vuoden 2005 aikana noin 33 000 henkeä, mikä

oli 0,8 prosenttia kaikista kirkon jäsenistä. Edellinen ennätyslukema oli vuodelta 1992, jolloin kirkosta erosi lähes 31 000 henkeä (Kirkon jäsenmäärä laski... 2006).

Samalla julkaistiin dosentti Kati Niemelän (2006) tutkimus *Vieraantunut vai pettynyt? Kirkosta eroamisen syyt Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa*. Hänen tutkimuksensa on toteutettu analysoimalla tilastollisia aineistoja sekä varta vasten kerättyjä kirjeitä. Tulosten perusteella kirkosta eroajat jakaantuvat kahteen pääryhmään. Toiset eroavat kirkosta, koska eivät ole uskossa, toiset henkilökohtaisen pettymyksen siivittämistä (Kylätasku 2006).

Tutkimuksen päämenetelmät olivat kvantitatiivisia. Pelkkien numeroiden perusteella ei kuitenkaan voida sanoa ovatko ilmiöt toisistaan riippuvaisia vaiko eivät. Vedettäessä johtopäätöksiä kirkkoon kuulumisen yleisyydestä ja alueellisista ilmiöistä tarvitaan empiiristä ymmärtämystä ilmiöiden välisistä kausaalisuhteista, jotta tulokset olisivat järkeviä. Niemelän tutkimus on tuorein Suomessa aiheesta julkaistu tutkimus ja siksi erinomainen lähde kausaalisuuksia perusteltaessa.

Tutkimuksessa oltiin kiinnostuneita siitä mihin alueellisiin taustatekijöihin kirkkoon kuulumisen tai kuulumattomuus liittyy. Helsingin osa-alueiden kirkkoonkuulumisprosentteja haluttiin verrata muihin osa-aluekohtaisiin tilastotietoihin ja löytää taustatiedoista osa-alueiden kirkkoonkuulumisprosentteja selittäviä tekijöitä.

2. Kirjallisuuskatsaus

Helsingin evankelis-luterilaisten seurakuntien kirkkoonkuulumisprosentteja ei ole ennen tämän tutkimuksen julkaisemista tutkittu alueelliset tekijät huomioon ottaen. Sen sijaan laadullista tutkimusta suomalaisten uskonnollisuudesta ja tilastotietoa kirkkoon kuulujista ja liittyjistä sekä kirkosta eroajista on olemassa vuosikymmenten takaa. Seuraavassa luodaan katsaus kirkon ja yhteiskunnan suhteisiin, uskonnollisuuden aikaisempaan tutkimukseen Suomessa, kirkkoon kuulumisen ja kirkosta eroamisen syihin sekä Helsingin erityispiirteisiin.

2.1. Kirkko, yhteiskunta ja modernisaatio

Muutokset yhteiskunnan rakenteissa johtavat ihmisten uskonnollisten tarpeiden ja asenteiden muuttumiseen. Tarpeiden muuttuessa myös uskonnollinen käyttäytyminen muuttuu (Kääriäinen et al. 2003: 11). Tilastot kirkosta eronneista eri aikakausina kertovat muun muassa yhteiskunnassa vallitsevasta ilmapiiristä – onko se kirkolle myönteinen vai kielteinen (Sihvo 1982: 35). Sekä koko yhteiskuntaa että ainoastaan kirkkoa koskevat muutokset aiheuttavat kirkosta eroamisen yleistymistä. Useimmiten eroamispiikkiä seuraa kuitenkin jäsenmäärän kasvu (Hietamäki 2006).

Kirkko elää yhteiskunnassa monella tavalla. Se järjestää jumalanpalveluksia, lähetystoimintaa ja sielunhoitoa, kohtaa seurakuntalaisia ja muita ihmisiä elämän käännekohtissa, on mukana lasten ja nuorten kasvatuksessa, diakoniassa, kulttuurissa ja taiteessa. Lisäksi se osallistuu julkiseen keskusteluun, kampanjoi ja tiedottaa (Häkkinen 1997: 117). Humanitaarista ja sosiaalista työtä kirkko tekee Suomen lisäksi myös ulkomailla (Aronen 2006).

Viime vuosisadan viimeisellä vuosikymmenellä kirkko osallistui Suomessa aktiivisesti yhteiskunnalliseen keskusteluun ja sai runsaasti julkisuutta kannanotoilleen (Niemelä 2003a: 146). Piispojen kannanotot ovat käytännön esimerkki siitä, kuinka kirkko hakee uudestaan paikkaansa muuttuneessa yhteiskunnassa. Valtiovallan menetettyä arvostustaan kansan silmissä 1990-luvulla, suomalaiset alkoivat luottaa enemmän sekä puolustusvoimiin, poliisiin että kirkkoon. Kirkko osoitti käytännön teoin olevansa hädänalaisten ja huono-osaisten puolella. Se alkoi peräänkuuluttaa hyvinvointivaltioon kuuluvaa yhteis-

vastuuta ja lähimmäisenrakkautta (Lampela-Kivistö 2003: 131–136). Uskontososiologi José Casanova (1994) mieltää kirkon edelleen olevan merkittävä yhteiskunnallinen toimija. Vaikka kirkon julkinen merkitys on muuttunut, joissakin maissa se on jopa vahvistanut asemaansa aikaisempaan nähden.

Modernisaatio on ilmiökokonaisuus, johon kuuluu esimerkiksi kaupungistuminen, yhteiskunnan eriytyminen, tieteen ja teknologian arvostuksen nousu, koulutustason kohoaminen, odotettavissa olevan eliniän nousu, alentunut syntyvyys sekä sosiaalisen liikkuvuuden ja poliittisen osallistuminen lisääntyminen (Ketola 2003: 20). Peter Bergerin (1999: 3) mukaan modernisaatiolla on joitakin maallistavia vaikutuksia, mutta vaikutusten vahvuus vaihtelee paikasta toiseen. Joissain maissa modernisaatio on aiheuttanut jopa vahvoja maallistumisen vastaisia liikkeitä. Berger jatkaa toteamalla ettei yhteiskunnan maallistumisesta välttämättä voida vetää johtopäätöksiä yksilöiden ajattelun maallistumisesta.

2.1.1. Sekularisaatioteoria

Sekularisaatioteorian käsite on peräisin Valistuksen ajoilta. Sosiaalitieteissä se saavutti paradigman aseman 1950- ja 1960-lukujen aikana (Berger 1999: 2). Teorian tarkoituksena on tarkastella uskonnon ja modernisaation suhdetta, joka on erittäin monimutkainen (Davie 2000: 27, Berger 1999: 3). Modernisaation lisääntyessä uskonnollisuus vähenee. Toisin sanoen mitä modernimpi yhteiskunta on, sitä pidemmälle se on sekularisoitunut (Berger 2002: 291).

Grace Davie (2000: 26) kertoo sekularisaatioteorian syntyneen Euroopassa. Sen jälkeen sitä on yritetty soveltaa muihin länsimaihin sekä muualle maailmaan. Vaikka Eurooppa teollistui ja kaupungistui ja eurooppalainen yhteiskunta eriytyi, eivät muut maanosat välttämättä seuraa samaa kaavaa. Siksi jotkut teoreetikot ovat jo ehtineet hylkäämään sekularisaatioteorian. Toiset taas ovat pitäneet osia siitä kelvollisina ja lähteneet kehittämään teoriaa eteenpäin.

Anthony Giddensin (2001: 552) mukaan uskonnolliset ja henkiset uskomukset ovat edelleen tärkeitä monien ihmisten elämässä vaikka he eivät harjoittaisikaan uskontoa julkisesti. Berger (2002: 292) kannustaa olemaan skeptinen vanhaa sekularisaatioteoriaa kohtaan. Hänen mukaansa sekularisaatioteorian ongelma on se, että se ei selitä teorian tueksi kerättyjä

todisteita ympäri maailmaa. Paikoitellen maailma on jopa uskonnollisempi kuin koskaan aikaisemmin. Silti tämä ei hänen mielestään riitä kumoamaan koko sekularisaatioteoriaa.

Casanova (1994: 211) arvostelee sekularisaatioteoreetikkoja. Hänen mielestään keskusteluissa on liian usein unohdettu määritellä mistä sekularisaation kolmesta osa-alueesta on kulloinkin ollut puhe: maallistumisesta, eriytymisestä vai kenties privatisoitumisesta. Kaikki nämä kuuluvat sekularisaatioteoriaan, mutta niistä voidaan puhua myös yksitellen.

i) Maallistuminen

Maallistuminen merkitsi aikoinaan jonkin “asian, alueen tai laitoksen” siirtymistä “kirkollis-hengellisestä valvonnasta ja herruudesta” yhteiskunnan kontolle (Lübbe 1965: 23 cit. Sihvo 1979: 22). 1800-luvulla maallistuminen alkoi merkitä myös kulttuurin itsenäistymistä kirkon ja uskonnon vaikutusvallasta (Teinonen 1964: 45–47). Maallistumiskehitys Suomessa loikkasi suuren askeleen eteenpäin vuonna 1870, jolloin kansakoululaitos perustettiin. Silloin koululaitos siirtyi kirkon sijaan täysin yhteiskunnan vastuulle (Oinonen 1997: 77). Vielä ennen ensimmäistä maailmansotaa maallistumiskäsitteen avulla puhuttiin kulttuuripoliittisesta ja henkisestä vapautumisesta uskonnon ja kirkon vaikutuspiiristä (Lübbe 1965: 59–62 cit. Sihvo 1979: 23).

Teologian tohtori Jouko Sihvon (1979: 27) mukaan “maallistumista tapahtuu myös ihmisten tietoisuudessa”. Tällä hän tarkoittaa sitä, että uskonnollisia tulkintoja tarpeettomina pitävien ihmisten määrä kasvaa. He pärjäävät maailmassa ja omassa elämässään ilman uskonnollisia neuvoja. 2000-luvulla maallistumiseksi nimitetään laajasti ottaen prosessia, jossa “uskonnon vaikutusvalta yhteiskunnassa heikkenee ja uskonnollisten uskomusten kannatus heikkenee” (Kääriäinen et al. 2003: 11). Berger (2002: 291) lisää, että yhteiskunnan lisäksi uskonto menettää vaikutusvaltaansa myös yksilöiden elämässä.

ii) Eriytyminen

Eriytymisellä tarkoitetaan Niemelän (2006: 21) mukaan “prosessia, jossa erilaisia elämän-alueita varten muodostuu vähitellen omat institutionaaliset rakenteensa”. Esimodernissa yhteiskunnassa maalliset elämänalueet olivat sidoksissa uskonnollisiin instituutioihin ja

normeihin, mutta nyt ne ovat eriytyneet rakenteellisesti. Nykyään kirkko käsitetään yhdeksi yhteiskunnan monista sektoreista tai “uskonnollisia palveluja tuottavaksi laitokseksi” (Heino 1988: 29).

iii) Privatisoituminen

Privatisoituminen tarkoittaa uskonnon siirtymistä julkiselta yksityiselle elämänalueelle (Niemi 2006: 21). Harri Heino (1988: 62) mukaan ihmiset ovat alkaneet käsittää uskonnon pikemminkin henkilökohtaiseksi vakaumukseksi kuin yhteisön asiaksi. Näin ollen uskonnon privatisoituminen on osa laajaa kulttuurin muutosta. Tähän muutokseen kuuluu Heino mukaan yksilöllisyyden ja sitoutumattomuuden korostaminen sekä vapaus auktoriteettien vallasta.

Casanovan (1994: 215) mukaan “uskonnon ei välttämättä tarvitse privatisoitua ja siirtyä yhä enemmän vain yksityiselle elämänalueelle”. Modernissa yhteiskunnassa uskonto voi “astua julkiseen elämään ja uudella tavalla osaksi yhteiskuntaa”.

2.1.2. Muutokset suomalaisessa yhteiskunnassa

Poliittisen työväenliikkeen piirissä ilmeni 1900-luvun alussa katsomuksellista radikalisoitumista. Uskontopoliittisessa ohjelmassaan liike vaati “kirkon erottamista valtiosta, uskonnon julistamista yksityisasiaksi, uskonnonopetuksen poistamista kouluista ja uskonnollisten yhdyskuntien katsomista yksityisiksi yhdistyksiksi, jotka itse järjestävät omat sisäiset asiansa” (Murtorinne 1995: 32–33).

Maailmansotien jälkeisinä vuosina kirkko säilytti entisen asemansa ja jatkoi toimintaansa esteettä. Monien mielestä kirkko edusti sellaisia arvoja, joita sodanjälkeisessä tilanteessa ei haluttu horjuttaa (Murtorinne 1995: 294). Aiemmin laittomana pidetty kommunistinen liike laillistui ja sai maan poliittisessa elämässä merkittävän aseman (Murtorinne 1995: 189). Ylimääräisessä puoluekokouksessaan vuonna 1946 sosiaalidemokraattinen puolue päätti luopua kirkon ja valtion erottamisvaatimuksesta (Murtorinne 1995: 295). Asian ovat vuonna 2006 nostaneet takaisin julkisen keskustelun kohteeksi Vihreän liiton kansanedustajat Irina Krohn ja Rosa Meriläinen (Similä 2006).

1980-luvun nousukausi ja hyvinvoinnin lisääntyminen sai ihmiset etsimään uutta sisältöä elämäänsä. Sen sijaan, että kaikista ihmisistä olisi rahan takia tullut omahyväisiä, he alkoivatkin kysellä elämän tarkoitusta ja merkitystä. Näin kirkko sai uuden tilaisuuden vastata ihmisten uskonnolliseen etsintään (Lampela-Kivistö 2003: 129).

1990-luvun alun laman aikana ja siitä lähtien kirkon toiminnassa on korostunut “yhteinen hyvä”. Laman aikana kirkko sai paljon myönteistä palautetta, koska se tarttui muun muassa köyhyysongelmaan (Lampela-Kivistö 2003: 135). Sarlinin (2006) mukaan suomalaisen kuva kirkosta on muuttunut “avoimemmaksi, armahtavammaksi ja suvaitsevammaksi”. Kirkko nähdään heikkojen puolustajana. Laman aikana suomalaisten asenteet kirkkoa kohtaan muuttuivat myönteisemmiksi. Myös tämä sopii yhteen sekularisaatioteorian kanssa, sillä lama voidaan nähdä aikana, jolloin yhteiskunta taantuu ja modernisaatiokehitys kääntyy maallistumista vastaan (Niemelä 2003a: 146).

Lisäksi 1990-luvulla monet julkisuuden henkilöt kertoivat medioissa avoimesti uskostaan ja uskoon tulemisestaan. Myös tämän arvellaan vaikuttaneen ihmisten suvaitsevuuteen uskovia kohtaan (Niemelä 2003a: 146). Toisaalta uskonnon tuntimäärä kouluissa on koko ajan pienentynyt ja pappien arvostus pudonnut yhteiskunnan vähemmän tärkeiden vaikuttajien tasolle (Alhonsaari 1994: 12). Teologisen etiikan ja uskonnonfilosofian dosentti Terho Pursiainen on sitä mieltä, että uskonnon asema yhteiskunnassamme ei ole millään lailla romahtamassa. Ihmiset ovat joutuneet myöntämään, että kirkko saattaa sittenkin antaa päteviä vastauksia eettisiin ja moraalisiin kysymyksiin (Aronen 2006).

Kirkon jäsenyyteen sitoutumista tutkineen Seppo Häkkisen (2003: 238) mielestä kirkon tulisi entistä paremmin ottaa huomioon yhteiskunnassa tapahtuvat rakenteelliset muutokset. Susan Sundback (1991: 169) kirjoittaa väitöskirjassaan, että kirkon liiallinen sopeutuminen yhteiskunnallisiin muutoksiin ei sekään ole kirkolle aina edullista. Trendien myötäily ja demokratisoituminen saattaa vähentää sellaisten jäsenten sitoutumista, joille kirkko on maallisen vallan vastapaino.

2.2. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon jäsenmäärän kehitys

Uskonnonvapauslain tultua voimaan 1920-luvun alussa yli 98 prosenttia suomalaisista jäi evankelis-luterilaisen kirkon jäseniksi (Murtorinne 1995: 408). Vielä vuonna 1945 vain pari

prosenttia kansalaisista ei kuulunut mihinkään rekisteröityneeseen uskonnolliseen yhdyskuntaan (Heino 1988: 30). Suurimman nettotappion kirkko kärsi 1950-luvulla (Niemelä 2006: 7), mutta vielä 1970-luvun alussa evankelis-luterilaiseen kirkkoon kuului edelleen noin 92 prosenttia väestöstä (Murtorinne 1995: 408). Kuluvan ja sitä edellisen vuosikymmenen aikana kirkosta eronneiden suhteellinen määrä on ollut korkea, mutta silti nettotappio on ollut toistaiseksi vähäisempää kuin aikaisemmin (Niemelä 2006: 7). *Kirkko & kaupunki* -lehden haastattelussa konsultti Ilkka Halava toteaa kirkon tilanteesta, että “Aallonpohja on ohitettu ja ollaan menossa parempaan päin. Vielä muutamia vuosia sitten kirkon tilanne oli paljon synkempi” (Seppänen 2006). Myös tutkija Kati Niemelä toteaa *Kirkko & kaupunki* -lehden haastattelussa, että “kirkkoon suhtaudutaan myönteisemmin kuin koskaan aikaisemmin monesta eri näkökulmasta katsottuna” (Hietämäki 2006).

Kirkon tiedotuskeskus julkaisee vuosittain tiedot kirkkoon edellisellä vuonna kuuluneista, siitä eronneista sekä analysoi muutosten suuntaa. Vuoden 2005 lopussa kirkon jäseniä oli 83,1 prosenttia suomalaisista eli noin 4,4 miljoonaa henkeä (Kirkon jäsenmäärä laski... 2006). Edellisellä vuonna vastaava prosenttiluku oli 83,6 prosenttia ja vuoden 2003 lopussa 84,1 prosenttia (Kirkkoon kuuluvien osuus laski... 2005). Kirkon jäsenmäärä on laskenut hitaasti mutta varmasti jo ensimmäisen uskonnonvapauslain voimaan tultua (Kääriäinen et al. 2003: 253). Samalla niiden suomalaisten osuus, jotka eivät kuulu mihinkään rekisteröityyn uskonnolliseen yhdyskuntaan, on kasvanut. Vuoden 2005 lopussa heidän osuutensa koko maassa oli jo 14,1 prosenttia (Taskutieto 2005). Uskonnollisiin yhdyskuntiin kuulumattomien joukkoon kuuluvat myös kaikki helluntaiseurakuntien jäsenet, joita on Suomessa arviolta prosentti väkiluvusta, sekä islaminuskoiset, joita lienee noin puoli prosenttia väestöstä (Niemelä 2006: 171). Maahanmuuton seurauksena myös ortodoksien määrä on lisääntynyt virallisia tilastoja enemmän. Venäjällä ei ole tapana kuulua kirkkoon rekisteröitynä jäsenenä ja monet Suomeen tulevista ortodokseista noudattavat samaa tapaa myös tänne muutettuaan (Kääriäinen et al. 2004: 21).

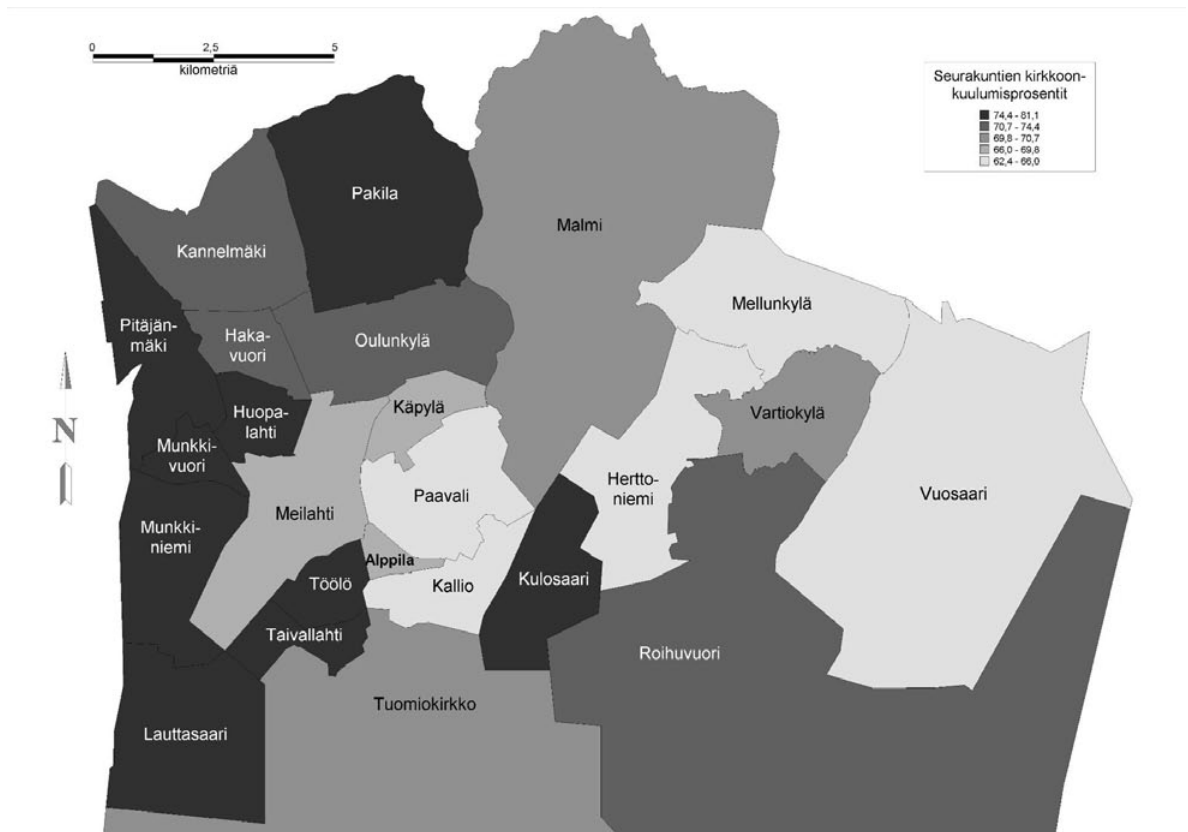
Vuonna 2003 julkaistun tutkimuksen mukaan suomalaisista naisista kirkkoon kuului 87,1 prosenttia ja miehistä 82,5 prosenttia. Samassa yhteydessä todettiin kirkkoon kuuluvien naisten olevan sitoutuneempia kirkon jäsenyyteen eli haluttomampia eroamaan kirkosta (Niemelä 2003b: 189). Uusimmassa kirkon nelivuotiskertomuksessa todetaan miesten ja naisten erojen kirkkoon kuulumisessa olevan suurimmillaan 50–69-vuotiaiden ikäryhmissä, joissa naisista kuului kirkkoon jopa 7 prosenttiyksikköä enemmän kuin vastaavan ikäisistä miehistä (Kääriäinen et al. 2004: 92). Sukupuolten väliset erot uskonnollisuudessa ovatkin

Suomessa suuremmat kuin maanosassa keskimäärin (Niemelä 2003a: 147).

Vuonna 2005 Suomessa syntyneistä lapsista kirkon jäseniksi kastettiin 85,7 prosenttia. Tämä vastaa lähes 50 000 lasta. Edelliseen vuoteen verrattuna kastettujen osuus kaikista syntyneistä oli 0,3 prosenttiyksikköä pienempi (Kirkon jäsenmäärä laski... 2006). Vuonna 2003 kastettuja oli vielä 87,0 prosenttia (Kääriäinen et al. 2004: 89). Helsingissä syntyneistä lapsista kastettiin kirkon jäseniksi vuonna 2004 vain 66,7 prosenttia eli jopa 19,3 prosenttiyksikköä vähemmän kuin koko maassa keskimäärin (Kirkkohallitus 2006).

2.2.1. Kirkkoon kuuluminen

Suomen evankelis-luterilaisen kirkon jäsenen seurakunta määräytyy automaattisesti hänen asuinpaikkansa perusteella. Helsingin kaupungin alue on jaettu 24 suomenkieliseen ja kuuteen ruotsinkieliseen seurakuntaan, jotka muodostavat yhdessä Helsingin seurakuntayhtymän. Henkilöllä on mahdollisuus valita kuuluuko hän asuinalueensa mukaiseen ruotsin- vai suomenkieliseen seurakuntaan. Seurakuntayhtymä saa vuosittain tilastotiedot seurakuntien alueella asuvista helsinkiläisistä Väestörekisterikeskukselta. Seurakuntien kirkkoonkuulumisprosentteja (kuva 1) laskiessaan seurakuntayhtymä olettaa, että äidinkieltään ruotsin-, tanskan-, norjan- ja islanninkieliset liittyvät ruotsinkieliseen seurakuntaan ja kaikki muut suomenkieliseen seurakuntaan. Tämän oletuksen ja edellä mainittujen tilastotietojen perusteella Helsingin seurakuntayhtymä laskee kunkin seurakunnan kirkkoonkuulumisprosentin.

Kuva 1. Helsingin suomenkielisten seurakuntien kirkkoonkuulumisprosentit (Vuositilasto 2005 2006, SeutuCD 2003).

Helsingin suomenkielisistä evankelis-luterilaisista seurakunnista alhaisin kirkkoonkuulumisprosentti oli vuoden 2005 lopulla Paavalin seurakunnassa (62,4 %) ja korkein Munkkiniemen seurakunnassa (80,7 %). Ruotsinkielisistä seurakunnissa korkein kirkkoonkuulumisprosentti oli 81,5 prosenttia (*Matteus församling*) ja alhaisin 74,4 prosenttia (*Tomas församling*). Suomenkielisten seurakuntien kirkkoon kuulumisen vaihteluväli oli yli 18 prosenttiyksikköä ja ruotsinkielisten reilut 7 prosenttiyksikköä (Vuositilasto 2005 2006: 6).

Vuoden 2005 lopussa suomenkielisten seurakuntien kirkkoonkuulumisprosentin keskiarvo oli 70,5 prosenttia ja ruotsinkielisten 78,0 prosenttia. Suomenkielisiin seurakuntiin kuului viime vuoden lopulla yhteensä noin 359 000 henkeä ja ruotsinkielisiin noin 27 000 henkeä. Helsingin kokonaisväkiluku oli vajaat 561 000 henkeä, joista noin 17 000 oli niin sanottua *laitosväestöä*. Koko kaupungin yhteenlaskettu kirkkoonkuulumisprosentti oli 68,8 prosenttia (Vuositilasto 2005 2006: 6).

Seppo Häkkinen (2003: 233–234) on todennut 1980-luvulla ja sen jälkeen ilmestyneiden kirkon nelivuotiskertomusten perusteella, että suomalaisten mielestä tärkeimmät kirkkoon kuulumisen syyt ovat kirkolliset toimitukset. Näitä ovat muun muassa kaste, kirkollinen

avioliittoon vihkiminen ja hautaan siunaaminen. Lisäksi kirkko ylläpitää yleisiä hautausmaita ja kirkollisten juhlapyhien kristillistä perinnettä sekä “opettaa oikeita elämänarvoja lapsille ja nuorille”. Kirkko auttaa myös vanhuksia ja vammaisia. Suomalaisten jäsenyyden syyt heijastelevat heidän elämänvaihettaan (Niemelä 2006: 194).

Seurakuntalaisten oikeuksiin kuuluu päästä osalliseksi kirkon pyhistä toimituksista sekä seurakunnan palveluista ja toiminnasta, kuten jumalanpalveluksista (Kääriäinen et al. 2004: 90). Lisäksi konfirmoiduilla jäsenillä on oikeus toimia kummina. Täysi-ikäisillä on ääni-oikeus sekä oikeus asettua ehdokkaaksi seurakuntavaaleissa. Kirkkoon liittyminen on kirkosta eroamiseen verrattuna ollut pienempää ja yhteiskunnallisista muutoksista riippumattomampaa (Häkkinen 1997: 72–73). 1970-luvun alkuvuosista lähtien kirkkoon liittyneiden määrä on ollut pienin poikkeuksin kasvussa (Niemelä 2003c: 135).

2.2.2. Kirkosta eroaminen

i) Uskonnonvapaus

Suomeen säädettiin ensimmäinen uskonnonvapauslaki vuonna 1922 ja se astui voimaan 1.1.1923. Vuosituhannen vaihteessa lakia päivitettiin ja uusi uskonnonvapauslaki on ollut voimassa 1.8.2003 alkaen. Lain tarkoituksena on “turvata perustuslaissa säädetyn uskonnonvapauden käyttämistä” (Uskonnonvapauslaki 2003). Laki koskee sekä yksilöitä että yhteisöjä (Kääriäinen et al. 2004: 27).

Uskonnonvapauteen kuuluu oikeus tunnustaa ja harjoittaa uskontoa, oikeus ilmaista vakaumus sekä oikeus kuulua tai olla kuulumatta uskonnolliseen yhdyskuntaan (Kääriäinen et al. 2004: 27). Uuden lain mukaan eroamisilmoitus ei enää edellytä henkilökohtaista käyntiä maistraatissa tai kirkkoherranvirastossa. Myös kuukauden harkinta-aika on poistunut käytöstä (Kirkkoon kuuluvien osuus laski... 2005).

Samaan aikaan uskonnonvapauslain kanssa uudistettiin hautaustoimilakia. Lain toisen luvun kolmannessa pykälässä todetaan, että evankelis-luterilaisen kirkon “seurakuntien tai seurakuntayhtymien tulee ylläpitää yleisiä hautausmaita” (Hautaustoimilaki 2003). Näin ollen hautausmaiden pitäminen tuli luterilaiselle kirkolle yhteiskunnalliseksi viranomais-tehtäväksi (Kääriäinen et al. 2004: 29). Lain voimaantulon myötä 1.1.2004 alkaen

hautaustoimesta on peritty kaikilta samansuuruiset maksut – kuului vainaja kirkkoon tai ei (Hautaustoimilaki 2003).

ii) Eroamisluvut

Kirkosta eroaminen on pieniä poikkeuksia lukuun ottamatta lisääntynyt koko ajan. Kirkosta eroajien määrä on ollut keskimääräistä suurempi heti uskonnonvapauslain voimaan tultua vuonna 1923, 1940-luvun lopulta 1950-luvun loppuun, 1970-luvulla, 1980-luvun yksittäisinä vuosina, 1990-luvun lamavuosina ja uuden uskonnonvapauslain tultua voimaan vuonna 2003 (Niemelä 2006: 7).

1930- ja 1940-luvuilla kirkosta erosi vain vähän enemmän jäseniä kuin siihen liittyi. Maailmansotien aikana liittyjien määrä jopa ylitti eroajien määrän. Heti sotien jälkeen kirkosta eroaminen kuitenkin lisääntyi ja saavutti uudet ennätyslukemat 1950-luvun jälkipuoliskolla. Vuonna 1960 siirryttiin kirkollisveron ennakonperintään muun tuloverotuksen yhteydessä, mikä taas vähensi kirkosta eroamista. Aikaisemmin vero oli maksettu kerran vuodessa, jolloin se tuntui kukkarossa aina joulun alla (Heino 1988: 32–34).

1960-luvulla yhteiskunnallinen ilmapiiri radikalisoitui, mikä oli omiaan lisäämään kirkosta eroamista. Tätä lisäsi vielä vuonna 1969 voimaan tullut lakimuutos, joka helpotti kirkosta eroamista. Tällöin kynnystä madallettiin poistamalla käytöstä pakollinen keskustelu papin kanssa. Seurakuntatoimiston lisäksi eroamisasiakirjat saattoi allekirjoittaa myös henkilökirjoittajan toimistossa (Heino 1988: 32–34). Lain voimaantultua kirkosta eroaminen Helsingissä kolminkertaistui edelliseen vuoteen verrattuna (Historia 2006). 1970-luvun alku oli jälleen eroamislukujen ennätysten rikkomisen aikaa, mutta vuosikymmenen jälkipuoliskolla eroamisvillitys laantui. 1980-luvun merkkipaaluja oli kirkolliskokouksen päätös hylätä esitys pappisviran avaamisesta naisille vuonna 1984 (Heino 1988: 32–34).

Uudet ennätykset kirkosta eroamisessa tehtiin 1990-luvun lamavuosina (Niemelä 2003c: 135). Monilla ei ollut varaa maksaa kirkollisveroa ja he joutuivat vastahakoisesti eroamaan kirkosta. Vaikka taloudellinen lama meni ohi, sosiaalipoliittinen lama jatkui vielä vuosia. Laman aikana kirkko auttoi vähäosaisia monella eri tavalla. Se muun muassa jakoi ruoka-apua ja järjesti velkaneuvontaa. Kirkon toiminta yhteiskunnan vähäosaisten hyväksi lisäsi ihmisten luottamusta kirkkoa kohtaan. Vuonna 1995 kirkosta eroavien määrä oli pienin neljännesvuosisataan. Myös kirkkoon liittyminen kasvoi (Lampela-Kivistö 2003:

132).

Vuonna 2004 kirkosta eroaminen oli suurinta – sekä väkilukuun suhteutettuna että absoluuttisesti – Helsingin (0,97 % väestöstä), Espoon (0,76 %) ja Tampereen (0,74 %) hiippakuntien alueilla. Vähiten kirkosta eroajia suhteessa väkilukuun oli ruotsinkielisessä Porvoon hiippakunnassa (0,40 %) ja Lapuan (0,46 %) hiippakunnassa. Kaikista eroamisista 79 prosenttia tapahtui kaupungeissa. Kaupunkiseurakunnissa kirkosta erosi keskimäärin 0,71 prosenttia väkiluvusta kun maaseudulla vastaava prosenttiluku oli vain 0,41 prosenttia. Enemmistö (55,3 %) eronneista oli miehiä (Niemelä 2006: 173–174).

Kirkosta eroaminen tuli mahdolliseksi 1920-luvulla. Siitä alkaen vuoden 2004 loppuun mennessä kirkosta on eronnut kaiken kaikkiaan melkein miljoona suomalaista. Samana ajanjaksona kirkkoon liittyjiä oli vain reilu kolmannes tästä eli 360 000 henkeä (Niemelä 2006: 5). Kastettuja tai kuolleita ei tässä laskennassa huomioida. Vuonna 2005 kirkosta erosi 0,8 prosenttia kirkon jäsenistä, mikä vastaa yli 33 000 henkeä. Näin rikottiin 13 vuotta voimassa ollut lama-ajan ennätys: melkein 31 000 henkeä vuonna 1992 (Niemelä 2006: 173).

2.2.3. Syitä kirkon jäsenmäärän laskuun

Jouko Siipi (1965: 250), joka on tutkinut kirkosta eroamista sosiaalisena ilmiönä, on todennut asialla olevan monta puolta. Siksi selittäviä syitä ei voida vähentää kovin pieneen määrään. Lukuisissa muissakin tutkimuksissa kerrotaan eroamisen takana olevan tekijöitä yhteiskunnallisista muutoksista taloudellisiin, poliittisiin ja henkilökohtaisiin syihin.

i) Poliittiset syyt

Toisen maailmansodan päättymisen jälkeen Suomen sisäpolitiikassa tapahtui muutoksia. Aikaisemmin laittomana pidetty kommunistinen liike sai näkyvän aseman suomalaisessa yhteiskunnassa (Murtorinne 1995: 294). Suomen kommunistinen puolue ja Suomen kansandemokraattinen puolue saivat vuoden 1945 eduskuntavaaleissa melkein neljäsosan kansanedustajapaikoista. Näiden kahden puolueen pääsy hallitukseen oli merkittävä sisäpoliittinen seikka (Murtorinne 1995: 289). Heikki Apajalahti (1959 cit. Sundback 1991: 36) toteaa pastoraalitutkielmassaan kirkon ja poliittisen elämän välille syntyneen jännitteen, jota ei ollut olemassa ennen sotia. Toisen maailmansodan jälkeen kirkonvastaisuus pesiytyi

kommunistiseen liikkeeseen sekä osaan lehdistöstä. Vielä 1960-luvulla poliittinen suuntautuminen oli selkeästi kytköksissä uskonnollisuuteen, mutta sittemmin sen merkitys on kääntynyt laskuun (Niemelä 2003b: 211).

Uusimpien Niemelän (2006: 177–178) tekemien tilastollisten tarkastelujen perusteella poliittisella suuntautumisella on vielä tänäkin päivänä kiistaton yhteys kirkkoon ja sen jäsenyyteen. Perinteisesti oikeisto on ollut se uskonnollinen ja vasemmisto vähemmän uskonnollinen poliittinen taho (Niemelä 2003b: 211). Tutkimuksen tuloksia vertaillaan Niemelän johtopäätöksiin.

ii) Kaupungistuminen

Jo 1980-luvulla Heino (1984: 41) totesi perinteisen uskonnollisuuden säilymistä haittaavan voimakkaan muuttoliikkeen. Häkkinen (1997: 77–78) tarkentaa eroamista lisäävän muuttoliikkeen suuntautuvan nimenomaan maaseudulta kaupunkeihin. Yhteyksien katkeaminen kotipaikkaan ja -seurakuntaan aiheuttaa yhteyksien katkeamisen koko kirkkoon. Seurakuntaan muuttaneiden vastaanottaminen onkin yksi seurakuntien suurimmista haasteista (Kääriäinen et al. 2004: 438). Niemelä (2006: 189) toteaa nuorista aikuisista, että heidän kohdallaan paikkakunnalta toiselle muuttaminen on vain yksi eroamisen taustatekijöistä.

iii) Muut yhteiskunnalliset muutokset

Suuri osa yhteiskunnallisista muutoksista vaikuttaa myös ihmisten suhtautumiseen kirkkoon ja kirkon jäsenyyteen. Kirkosta eroamisen kannalta eräs huomattavimmista muutoksista länsimaissa on ollut yksilöllisyyden arvostuksen lisääntyminen yhteisöllisyyden kustannuksella. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon viisivuotiskertomuksen (Tarvainen et al. 1968: 185) mukaan yksin asuvista – naimattomat, eronneet ja lesket – eroaa useampi kuin avioliitossa olevista. Niemelän (2003a: 147) mukaan yksilökeskeisyys on vuosituhannen vaihteen jälkeen vain lisääntynyt johtuen taloudellisen hyvinvoinnin lisääntymisestä Suomessa.

Häkkisen (1997: 77) mukaan kirkosta eroamista on lisännyt perinteisen suomalaisen maalaisyhteiskunnan hajoaminen, koska vanhainaikaiseen elämäntapaan kirkko ja kirkollisuus kuuluivat luonnollisella tavalla. Hajoaminen johtuu Häkkisen mukaan elinkeinoelämän modernisoitumisesta ja siihen liittyvästä kaupungistumisesta. Nykyään

jatkuva kansainvälistyminen ja yksilöllisyyden arvostuksen lisääntyminen vaikuttavat samaan suuntaan. Myös ihmisten epäluulo suuria instituutioita ja järjestöjä kohtaan on kasvanut.

Hietämäki (2006) kirjoittaa *Kirkko & kaupunki* -lehdessä, että kirkon jäsenyys “ei ole enää sidoksissa suomalaisuuden ja kunnan kansalaisuuden kanssa”. Myös Niemelä (2006: 12) toteaa kirkosta eroamisen liittyvän usein yhteiskunnallisiin ja yleisessä asenneilmapiirissä tapahtuneisiin muutoksiin. Toisaalta Sundbackin (1991: 169) mukaan kirkon liiallinen sopeutuminen yhteiskunnallisiin muutoksiin saattaa vähentää sellaisten jäsenten sitoutumista, joille kirkko on maallisen vallan vastapaino.

iv) Taloudelliset syyt

Häkkisen (1997: 76) mukaan “suuri osa kirkosta eronneista on aina ilmoittanut eronsa syyksi haluttomuutensa maksaa kirkollisveroa”. Hän jatkaa toteamalla, ettei kirkollisvero periaatteellisesti ole este kirkkoon kuulumiselle, vaan että se liittyy usein esimerkiksi köyhyyteen. Niemisen (2006: 147) mukaan maassamuutto ja kaupungistuminen vahvistavat monien tunnetta siitä, että kirkollisverona maksetulle seurakunnan jäsenmaksulla ei saa rahan arvoisia “jäsenetuja”. Myös Häkkinen (1997: 76) tulkitsee itsestään selvän seurakuntaan kuulumisen korvautuneen “panos-tuotosajattelulla”.

Tutkija Kati Niemelän (2006: 138) keräämissä ja analysoimissa kirjeissä taloudelliset syyt näkyivät noin joka kymmenennessä tekstissä. *Kirkko & kaupunki* -lehden haastattelussa hän myöntää, että taloudelliset asiat eivät ole enää lamavuosien tapaan pinnalla: “Yhä useampi ero on protesti kirkon kannanottoja kohtaan” (Hietämäki 2006).

Suurin kirkosta eroamispiikki ajoittuu vuosittain joulukuuhun. Tällöin kansalaisten postilaatikkoon tipahtaa uusi verokortti, jossa kirkon jäsenyys näkyy korkeampana veroprosenttina kuin kirkkoon kuulumattomalla naapurilla. Ennen vuoden ensimmäistä päivää kirkosta eroaja voi vielä välttää seuraavan vuoden kirkollisveron (Juutilainen 2005).

v) Kirkon sanoman “laimaus”

Kirkon tiedotuskeskuksen mukaan kirkosta eroaa myös “voimakkaasti uskonnollisia ja uskoa tärkeänä pitäviä, jotka eivät koe löytävänsä paikkaa kirkosta”. He kaipaavat erilaista

uskonnollista yhteisöä. Kirkosta eronneiden joukosta heitä on noin kymmenen prosenttia (Kirkon jäsenmäärä laski... 2006). Näiden “tosiuskovien” mielestä kirkon sanoma on liian “laimeaa” eikä täytä heidän kaipaustaan (Tukkimäki 2006a). Sundbackin (1991: 169) mukaan muutokset kirkon institutionaalisessa asemassa, kuten kirkollisten vaalien muuttaminen poliittisten vaalien kaltaiseksi demokraattiseksi prosessiksi, vieraannuttavat osaa kirkon jäsenistöstä.

vi) Lakimuutokset

Myös lakimuutokset voivat saada kirkosta eroamista harkinneita liikkeelle, mutta yksin muutokset lainsäädännössä tuskin riittävät syyksi eroamiseen (Hietämäki 2006). Yhtenä syynä kirkosta eroamisen lisääntymiseen on pidetty sen helpottumista käytännössä. Uusi uskonnonvapauslaki mahdollisti kirkosta eroamisen ilman henkilökohtaista käyntiä maistraatissa tai kirkkoherranvirastossa. Nykyään kirkosta voi erota postitse tai jopa Vapaa-ajattelijain liiton Tampereen paikallisyhdistyksen ylläpitämällä eroakirkosta.fi -verkkosivuilla (Eroa kirkosta 2006). Vuodesta 2003 lähtien kirkosta on eronnut vuosittain 0,6–0,8 prosenttia kirkon jäsenistä (Kirkon jäsenmäärä laski... 2003). Vapaa-ajattelijoiden eroamispalvelun tiedotuksen mukaan vuonna 2005 eroakirkosta.fi -sivustoa käytti jopa 69 prosenttia kaikista kirkosta eroajista (Tiedotus 2006).

vii) Kirkon kannanotot

Niemelän mukaan yhä useammalle eroaminen on “protesti ja kannanotto kirkon päätöksenteon tai linjavalintoja kohtaan”. Käytännössä tämä johtuu yksittäisten kirkon työntekijöiden päätöksistä (Kirkon jäsenmäärä laski... 2006). Paavo Tukkimäki (2006b) valaisee asiaa toteamalla, että toisille kirkko on liian “liberaali, uudistuva ja selkärangaton”. Toisia ei miellytä sen vanhoillisuus ja selkärangattomuus. Myös suvaitsematon, epätasa-arvoinen ja konservatiivinen ovat joidenkin mielestä kirkon ominaisuuksia. Niemelän (2006: 168) tutkimusaineistossa ihmiset kuvailevat kirkkoa toisaalta sanoilla tuomitseva, toisaalta ylenpalttisen suvaitseva ja epäraamatullinen.

Tukkimäki (2006b) kertoo Helsingin Sanomien artikkelissaan joka kymmenennen perustelleen eroamistaan “yleisellä kirkkokriittisyydellä tai kirkon ja valtion suhteilla”. Esimerkkeinä ajankohtaisista aiheista, joihin myös kirkko on joutunut ottamaan kantaa, ovat kirkon suhtautuminen homoseksuaaleihin sekä naispappien syrjintään työelämässä

(Hietämäki 2006).

viii) Vieraantuminen kirkosta

Jo 1960-luvulla havaittiin, että kirkosta eroaminen johtuu sekä kirkosta vieraantumisesta että henkilökohtaisen uskon puutteesta (Siipi 1965: 7–8, 109–115). Päivi Ylimäen (1983: 81–89) haastattelututkimuksessa kävi myös ilmi, että tärkein kirkosta eroamisen syy oli vieraantuminen kirkon toiminnasta. Tämä oli yleisintä aktiivisten, korkealle koulutettujen, työikäisten keskuudessa.

Häkkisen (1997: 76) mukaan kirkon jäsenyyden merkitys ja kirkon tarjoamat palvelut eivät merkitse ihmisille yhtä paljon kuin ennen. Eroa kirkosta -verkkosivuilla kerrotaan muun muassa aikuistumisleireistä ilman uskontoa ja juhlista ilman pappia (Eroa kirkosta 2006). Kirkosta vieraantunut henkilö haluaa varmasti juhlia elämänsä merkkipaaluja kuten kaikki muutkin. Ilman uskonnollisia tunnusmerkkejä järjestetty juhla on neutraali, jolloin siihen voivat osallistua hyvillä mielin kaikki läheiset ja ystävät uskonnolliseen taustaan katsomatta. Lisäksi luvataan, ettei kenenkään tarvitse “tuntea oloaan vaivautuneeksi kuunnellessaan seremoniaa jonka sisältöön ei itse usko” (Eroa kirkosta 2006).

Jos häistä ja hautajaisista, nimiäisistä ja aikuistumisesta on mahdollista selvitä ilman kirkon palveluita, miksi maksaa kirkollisveroakaan? Jotkut ihmiset selviävät myös jumala-suhteensa hoidosta ilman kirkkoa (Tukkimäki 2006b).

ix) Tyypilliset kirkosta eroajat eri aikoina

Kirkkoa on aina kiinnostanut kirkosta eroajien motiivit eroamiseen. Tutkimuksen tuotteena on syntynyt myös erilaisia stereotyyppisiä kirkosta eroajista. Eri vuosikymmenillä niissä on ollut eroja, joita seuraavassa esitellään.

1980-luvun alussa kirkosta irtaantuneita – sekä kirkkoon ja sen työntekijöihin kielteisesti asennoituvia – oli eniten “31–40-vuotiaissa, avoliitossa olevissa, opiskelijoissa ja korkean koulutuksen saaneissa sekä yli 5 vuotta sitten paikkakunnalle muuttaneissa”. Selkeimpään kirkosta vieraantumiseen liittyivät yleinen aktiivisuus ja harrastustoiminta, vasemmistolaisuus sekä “tiedotusvälineitten aktiivinen seuraaminen” (Ylimäki 1983).

Heinon (1988: 33–37) mukaan tyypillinen kirkosta eroaja oli 1980-luvulla suhteellisen nuori mies, joka ei koskaan käynyt kirkossa ja kannatti radikaalia vasemmistopoliittikkaa. Haastattelut paljastivat myös toisen tyyppin: suhteellisen nuori mies pääkaupunkiseudulta, jolla oli akateeminen koulutus, johtava asema työelämässä ja samanlaisia arvoja konservatiivisen Kokoomuksen kanssa. Sundbackin (1991: 58) väitöskirjatutkimuksen mukaan kirkosta eroamiselle on ollut kaksi pääsyytä: “kommunistinen vakaumus” ja “yleinen kirkosta vieraantuminen”.

Heinon kollegoineen kokoamissa kirkon nelivuotiskertomuksissa, jotka ulottuvat 1990-luvun alkuun asti, sanotaan, että kirkosta eroaminen – kuten siihen liittyminenkin – kasautuvat yhteen alueellisen ja sosiaalisen taustan perusteella. Eniten kirkosta erotaan suurissa kaupungeissa. Kirkosta eroaminen on kaupungeissa kaksi kertaa niin yleistä kuin maaseudulla (Heino et al. 1985: 63–64, 1989: 58, 1993: 52).

1990-luvulla kirkosta eroajan ensimmäinen perustyyppi oli Häkkisen (1997: 74) mukaan nuori, ammatillisen koulutuksen saanut, juuri työelämään tullut, vasemmistolaisesti ajatteleva mies. Toinen oppikirjaesimerkki oli “nuori tai keski-ikäinen, akateemisesti koulutettu, oikeistolaisesti ajatteleva mies”. Häkkinen (2003: 233) toteaa vielä, että yleisesti ottaen “naiset kuuluvat kirkkoon miehiä useammin, maaseutuväestö enemmän kuin kaupunkilaiset, lapset ja vanhukset keski-ikäisiä runsaammin”. Vuonna 1995 puolet kirkosta eronneista oli 20–30-vuotiaita. Opiskelijoita oli muihin ammattiryhmiin verrattuna kaksinkertainen määrä (Häkkinen 1997: 74–75).

Niemelän (2006: 177) mukaan 2000-luvulla kirkosta eroamista todennäköisenä pitäviä on vähiten eläkeikäisten ja maatalousyrittäjien parissa. Työikäisten keskuudessa kirkosta eroamista harkitsevia on eniten työelämän ulkopuolella olevissa. Näihin lasketan sekä opiskelijat että työttömät. Vuonna 2005 jopa 70 prosenttia kirkosta eronneista oli 20–39-vuotiaita. Miehiä eronneista oli 57 prosenttia ja kirkkoon liittyneistä naisia 52 prosenttia (Kirkon jäsenmäärä laski... 2006).

2.2.4. Kirkon jäsenmäärän vaikutus seurakuntien talouteen

Eräs syy seurakuntien tarpeeseen saada tietoa kirkkoon kuuluvista ja kuulumattomista on raha. Seurakunnat saavat noin 80 prosenttia tuloistaan erilaisina verotuloina. Jäseniltä

kirkollisverotuksessa saadut tulot muodostavat tästä suurimman osan (Oinonen 1997: 9). Siksi muutokset veronmaksajien määrässä sekä tulotasossa ja maksukyvyssä vaikuttavat ratkaisevasti seurakuntien talouteen.

Kirkon jäsenet maksavat Suomessa seurakuntansa mukaista *kirkollisveroa*. Vuodesta 1960 tämä on tapahtunut ennakonperinnän yhteydessä. Helsingin seurakuntayhtymään kuuluvien seurakuntien jäsenten tuloveron suuruus vuonna 2006 on 1,0 prosenttia jäsenen verotettavista bruttotuloista (Luettelo kuntien... 2005).

i) Seurakuntien tulot

Suomen evankelis-luterilaisen ja ortodoksisen kirkon verotusoikeus on peräisin keskiajalla vallinneista käytännöistä (Oinonen 1997: 74). Kirkon jäsenten kirkollisverotuksen suorittaa nykyään Suomen valtion verohallinto. Tämä tapahtuu ansiotulojen ennakonperinnän yhteydessä. Verohallinto siirtää verotulot seurakunnille tai seurakuntayhtymille. Helsingin seurakuntien verotulot tilitetään Helsingin seurakuntayhtymälle. Yhtymä maksoi vuonna 2005 verohallinnolle 1,8 miljoonaa euroa korvauksena verojen keräämisestä (Murtoniemi 2006).

Yhtymän vuoden 2005 tilinpäätöksen mukaan 54,6 prosenttia viime vuoden määrärahoista käyttivät jäsen seurakunnat, joilla on täysi päätösvalta rahojen suhteen. Loput rahat käytettiin keskitetysti hoidettaviin tehtäviin. Yhteisiin seurakunnallisiin tehtäviin, kuten tiedotukseen ja yhteiseen seurakuntatyöhön, käytettiin 18,2 prosenttia kokonaisbudjetista, yhteiseen hallintoon 11,0 prosenttia, hautaustoimeen 6,7 prosenttia ja kiinteistötoimeen 8,8 prosenttia kokonaisbudjetista (Tilinpäätös 2005 2006: 37).

Seurakuntien toimintamäärärahoja jakaessa otetaan huomioon yhteisen kirkkovaltuuston päättämät periaatteet. Suomen- ja ruotsinkieliset seurakunnat saavat osuutensa seurakuntien määrärahoista väkilukusuhteensa mukaan sillä poikkeuksella, että ruotsinkieliset seurakunnat saavat 2,1 prosenttiyksikön vähemmistötuen väkilukusuhteeseensa. Kukin suomenkielinen seurakunta saa 0,47 prosenttia suomenkielisten seurakuntien osuudesta. Poikkeuksena on Malmin seurakunta, joka saa 0,94 prosenttia suomenkielisten seurakuntien osuudesta. Loput määrärahat jaetaan seurakuntien jäsenluvun suhteessa. Alle 19-vuotiaat seurakuntalaiset vastaavat jäsenluvun laskennassa 1,3 jäsentä, koska lapsi- ja nuorisotyötä pidetään tärkeänä. Helsingin Tuomiokirkkoseurakunta saa erillisen lisämäärärahan, koska

tietyissä tehtävissään se palvelee koko kaupunkia (Huhta 2005: 15). Kirkkohallitus tasaa seurakuntien taloudellista eriarvoisuutta koko maassa myöntämällä toiminta-avustuksia (Kääriäinen et al. 2004: 282).

Helsingin seurakuntien toimintamäärärahojen suuruudet vuonna 2006 vaihtelevat Kallion seurakunnan 82,40 eurosta Kulosaaren seurakunnan 137,45 euroon jäsentä kohti. Suomenkielisten seurakuntien kesiarvo on 88,30 euroa ja ruotsinkielisten seurakuntien 115,10 euroa per jäsen. Kaikkien seurakuntien keskiarvo on 90,15 euroa jäsentä kohti. Epätasaiseen jakautumiseen vaikuttavat seurakuntien suuret kokoerot, erot alle 19-vuotiaiden määrässä ja ruotsinkielisten seurakuntien vähemmistötuki (Huhta 2005: 15).

Verotuksen muotona *yhteisövero* on vanhempi kuin palkansaajien verotus (Heikkilä 2003: 198). Yhteisöveroa maksavat osakeyhtiöt ja muut yhteisöt. Sen määrä on 26 prosenttia yhteisön verotettavasta tulosta. Veronsaajia ovat seurakuntien lisäksi kunnat ja valtio (Yhteisövero 2006). Yhteisöveron jako-osuudet vahvistaa vuosittain tasavallan presidentti. Vuonna 2003 valtio piti yhteisöveron tuotosta 78,55 prosenttia. Kunnille annettiin 19,75 prosenttia ja seurakunnille 1,70 prosenttia. Seurakuntien osuudesta 99,92 prosenttia menee evankelis-luterilaisille seurakunnille ja loput 0,08 prosenttia ortodoksisille seurakunnille (Suomen säädöskokoelma 2002). Vuosien 2000–2003 aikana seurakuntien osuus yhteisöveron tuotosta nousi 0,07 prosenttiyksikköä, mutta koska talous taantui, tuoton absoluuttinen määrä pieneni (Kääriäinen et al. 2004: 276). Vuonna 2006 evankelis-luterilaisen ja ortodoksisen kirkon saama osuus yhteisöveron tuotosta on 1,94 prosenttia (Yhteisöveron jako-osuudet... 2006).

Valtio maksaa seurakunnille osuuden yhteisöveron tuotosta, koska kirkko hoitaa sellaisia tehtäviä, jotka kuuluvat valtion velvollisuuksiin. Muun muassa hautausmaista ja hautaamisesta seurakunnat ovat huolehtineet jo yhdeksänsadan vuoden ajan. Hautausmaiden ylläpito perustuu ikivanhaan kirkolliseen ja hallinnolliseen perinteeseen, joka vahvistettiin aikoinaan ensimmäisessä uskonnonvapauslaissa vuonna 1922. Suomen hautausmaiden kokonaisalasta evankelis-luterilaisten seurakuntien hoidossa on noin 97 prosenttia ja niille haudataan kaikista kuolleista noin 99 prosenttia (Oinonen 1997: 47–51).

Vainajien hautaamisen lisäksi kirkon osuus yhteisöveron tuotosta on tarkoitettu kaiken muunkin kirkon – valtion puolesta – järjestämän yhteiskunnallisen toiminnan rahoittamiseen, mutta esimerkiksi vuonna 1995 hautustoimen menot nielivät siitä jopa 82

prosenttia. Vuonna 1995 seurakunnat kattoivat 77 prosenttia hautaus-toimen perustamis- ja ylläpitomenoista kirkollisverotuloilla (Oinonen 1997: 48–52).

Verotulojen lisäksi kirkko saa tuloja maksuina ja korvauksina kiinteistötoimesta, hautaus-toimesta ja seurakunnallisesta toiminnasta, kuten päiväkerhoista ja leireistä (Oinonen 1997: 31). Lisäksi tuloja kertyy sijoituksista, myyjäisistä, kolehdeista ja harjoitteluapurahoista. Jotkut seurakunnat tekevät yhteistyötä kaupungin kanssa ja ylläpitävät yhteistä koululaisten iltapäiväkerhoa, jolloin menot puolittuvat. Myös EU-projektitukea on haettu esimerkiksi Herttoniemen seurakunnan Ruokapankki-projektiin (Murtoniemi 2006). Helsingin lähiym-päristön seurakunnat rahoittavat osittain suomen- ja ruotsinkielisten palvelevien puhelimien toimintaa sekä sairaalasielunhoitoa. Pääkaupunkiseudun seurakuntayhtymillä on myös yhteisiä virkoja, esimerkiksi ulkomaalaistyössä, joita on rahoittamassa useampi yhtymä (Murtoniemi 2006).

ii) Seurakuntien menot

Suurin osa seurakuntien menoista koostuu palkoista, joilla rahoitetaan seurakuntatyötä (Lampela-Kivistö 2003: 135). Seurakuntatyö koostuu *seurakunnallisesta työstä*, joka käsittää esimerkiksi jumalanpalvelukset ja kirkolliset toimitukset, ja *seurakunnallisesta palvelusta*. Palvelu käsittää muun muassa diakoniatyön, perheneuvonnan, sairaala-sielunhoidon ja palvelevan puhelimen (Oinonen 1997: 31). Helsingin seurakuntayhtymän keskusrahastomaksu Kirkkohallitukselle vuonna 2005 oli 8,4 miljoonaa euroa (Murtoniemi 2006).

Seurakuntien omaisuudesta huomattava osa on kiinni kirkkorakennuksissa sekä hautaus-maissa, jotka eivät ole nopeasti realisoitavissa. Päinvastoin, ne aiheuttavat seurakunnille rakentamis-, ylläpito- ja korjauskustannuksia (Oinonen 1997: 33). Vanhat kivi- ja puukirkot sekä pappilat ovat historiallisesti arvokasta rakennuskantaa ja Suomen rakennussuojelulainsäädäntö velvoittaa seurakuntia huolehtimaan niistä (Oinonen 1997: 9).

2.3. Uskonnollisuus ja alueellisuus

2.3.1. Uskonnollisuus

“Uskonnollisuus on uskonnon ilmenemistä yksityisten ihmisten elämässä” (Sihvo 1982: 30). Uskonnollisuutta on mahdotonta havaita tai mitata absoluuttisesti (Sihvo 1979: 15). Siksi uskonnollisuudesta tehdään epäsuoria päätelmiä kirkkoon kuulumisen perusteella.

Kääriäinen (2003: 12) on sitä mieltä, että luterilainen kirkko Suomessa on säilyttänyt asemansa hämmästyttävän hyvin. Eurooppalaisessa vertailussa on ilmennyt, että suomalaisista itseään uskonnollisina pitäviä on yhä paljon kuin maanosassa keskimäärin (Niemelä 2003c: 122). Uskonnollisiin tilaisuuksiin osallistumisessa suomalaiset ovat kuitenkin passiivisia: vain 14 prosenttia osallistuu johonkin uskonnolliseen tilaisuuteen kuukausittain. Mutta kaikkea ei mitata kirkossa käymisellä: Suomessa niiden osuus, jotka harjoittavat uskontoa yksityisesti eivätkä osallistu uskonnollisiin tilaisuuksiin, on korkea (Niemelä 2003a: 143). Suomessa solmituista avioliittoon vihkimisistä kirkollisia vuonna 2005 oli 63,3 prosenttia (Luterilaisten avioliitoista... 2006).

Uskontososiologinen tutkimus Suomessa on 1970-luvulta lähtien tutkinut suomalaisten sitoutumista kirkkoon (Sundback 1991: 40). Uusimpien tutkimustulosten mukaan valtaosa kirkon jäsenistä on edelleen sitoutunut kirkon jäsenyyteen eikä edes harkitse kirkosta eroamista. Naisten todetaan olevan miehiä sitoutuneempia jäsenyyteensä (Kääriäinen et al. 2004: 98–99). Vuodesta 1976 toteutetun säännöllisen kyselyn mukaan noin 40 prosenttia suomalaisista ei voisi ajatella eroavansa kirkosta missään olosuhteissa. Ainoastaan laman ollessa syvimmillään vuonna 1993 tämä luku laski 36 prosenttiin. Niemelä tekee myös tiiviin yhteenvedon niistä, jotka ovat vuosina 1976–2003 pitäneet kirkosta eroamistaan todennäköisenä: heitä on aina ollut 2–6 prosenttia kirkon jäsenistä. Vuonna 2003 heitä oli 5 prosenttia (Niemelä 2006: 175).

2.3.2. Helsingin erityisluonne

1980-luvun ensimmäisistä vuosista kertovaa Suomen evankelis-luterilaisen kirkon nelivuotiskertomusta (Heino et al. 1985: 43–44) laadittaessa Helsinkiä tarkasteltiin ensimmäistä kertaa erillään muusta Suomesta. Tällöin uskonnollisuudessa ei pääkaupunki-

seudun ulkopuolella ollut vielä suuria eroja kaupunkien ja maaseudun välillä. Tuolloin havaittiin, että Helsingin seudulla on paljon enemmän kirkosta eronneita ja sitä todennäköisenä pitäviä kuin muualla maassa. Kirkosta eroaminen on ollut kaksi kertaa niin yleistä kaupungeissa kuin maaseudulla viimeistään 1970-luvun puolivälistä lähtien (Murtorinne 1995: 408).

Helsingin korkeisiin kirkosta eroamislukuihin vaikuttavat Heinon (1984: 43) mukaan sisäänmuutto, luterilaisten seurakuntien suuri koko ja suhteellisen korkea väestötiheys. Häkkisen (1997: 77–78) mukaan kirkosta eroaminen kasaantuu korkean väestötiheyden alueilla, koska siellä asuu jo ennestään paljon kirkkoon kuulumattomia ja yhteiskunta on pitkälle eriytynyt.

Uudempien tutkimustulosten mukaan jopa 80 prosenttia kirkosta eroamisista tapahtuu kaupunkiseurakunnissa. Väkilukuun suhteutettuna kirkosta eroaminen kasvaa kuitenkin lähes yhtä paljon maaseudulla kuin kaupungeissa. Helsingin hiippakunnassa asuu alle neljäsosa kirkon jäsenistä. Silti joka kolmas eroaminen tapahtui 2000-luvun alussa sen alueella (Kääriäinen et al. 2004: 97–98). Niemelä (2006: 177) on tarkastellut eroamista suunnittelevia elinkeinojen näkökulmasta. Vähiten heitä löytyy eläkeläisten ja maatalousyrittäjien joukosta. Sihvo (1982: 47) väittää ihmisen riippuvaisuuden luonnosta ja luonnon läheisyyden puuttumisen kaupungeissa vieraannuttavan ihmistä Luojastaan.

Pääkaupunkiseudulla kirkkoon kuulumista ei pidetä itsestään selvänä vaan sitä pohditaan kantaa ottavasti. Selkeä kanta kirkkoon kuulumiseen puuttuu pääkaupunkiseutulaisilta harvemmin kuin muilta. Niemelän (2006: 176) mukaan pääkaupunkiseudulla 44 prosenttia – muualla Uudellamaalla 50 prosenttia – kirkon jäsenistä ei voisi kuvitella eroavansa kirkosta. Niitä, jotka pitävät eroaan todennäköisenä, on enemmän pääkaupunkiseudulla kuin muualla Suomessa (Niemelä 2006: 176–177).

Sihvo totesi 1970-luvun lopulla, että maallistuminen on edennyt pidemmälle “kaupungeissa ja niissä ihmisryhmissä, jotka ovat välittömässä yhteydessä teollisen tuotannon kanssa” kuin “maaseudulla ja niiden ihmisten keskuudessa, jotka toimivat perinteisissä ammateissa” (Sihvo 1979: 27). Lisäksi maallistumisen vaikutus on hänen mukaansa suurempi miehiin kuin naisiin. Keski- ja työikäiset altistuvat maallistumiselle enemmän kuin nuoret ja eläkeikäiset.

Niemelän (2003b: 203) mukaan Uusimaa muodostaa “uskonnolliselta ilmastoltaan” muusta maasta poikkeavan alueen. Helsinki lähialueineen on selvemmin maallistunut kuin muu Suomi. Hän toteaa kaupunkimaisen elämäntyylin olevan tuhoisaa uskollisuudelle, koska siihen liittyy heikko yhteisöllisyys sekä yksilön omien mahdollisuuksien korostaminen.

2.3.3. Kirkkoon kuulumisen Helsingissä

Kirkkoon kuuluvien osuus väestöstä on Helsingissä ja koko pääkaupunkiseudulla selvästi alhaisempi kuin Suomessa keskimäärin (Heino 1984: 3). Näin on ollut ainakin kahden vuosikymmenen ajan. Vuonna 2005 Helsingin suomenkielisten evankelis-luterilaisten seurakuntien kirkkoonkuulumisprosentti vaihteli välillä 62,4 prosenttia (Paavalin seurakunta) ja 80,7 prosenttia (Munkkiniemen seurakunta) niiden keskiarvon ollessa 70,5 prosenttia (Vuositilasto 2005 2006). Paavalin seurakunnan kirkkoonkuulumisprosentti on koko Suomen alhaisin (Kiuru 2006). Helsingin ruotsinkielisten evankelis-luterilaisten seurakuntien keskimääräinen kirkkoonkuulumisprosentti oli 78,0 prosenttia ja vaihteluväli vain 7,1 prosenttiyksikköä. Koko pääkaupungin kirkkoonkuulumisprosentti oli vain 68,8 prosenttia (Vuositilasto 2005 2006).

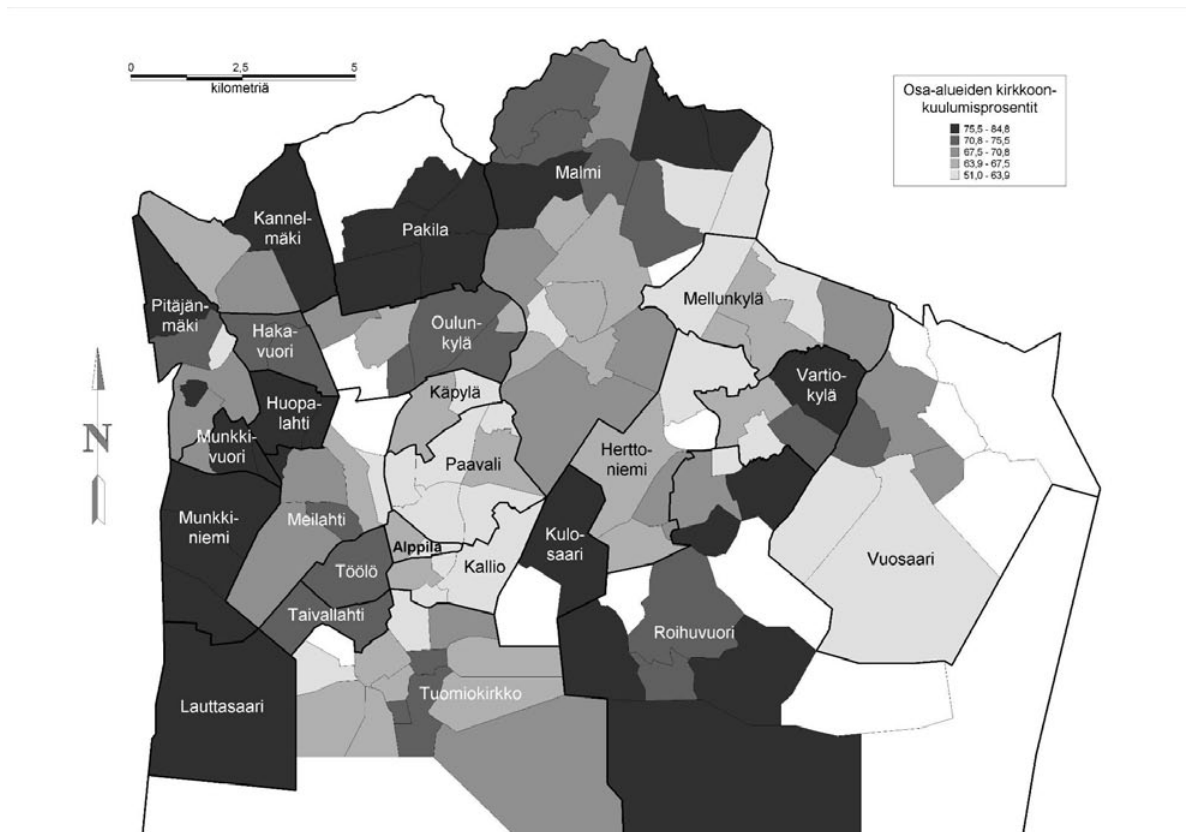
Teoksessa *Moderni kirkkokansa*, jossa tarkastellaan suomalaisten uskonnollisuutta 2000-luvulla, Kimmo Kääriäinen Kirkon tutkimuskeskuksesta kollegoineen selittää Helsingin alhaista kirkkoonkuulumisprosenttia. Heidän mielestään maaseudun perinteinen ja yhteisöllinen elämäntapa säilyttää uskonnollisuutta tehokkaammin kuin kaupunkimainen elämäntapa. Helsingin ja muiden pääkaupunkiseudun kuntien heikompaa yhteisöllisyyttä ylläpitää sinne suuntautuva muuttoliike. Kun ihminen irrottautuu juuriltaan sekä omasta kotiseurakunnastaan, kaupungissa sijaitsevaan uuteen seurakuntaan ei välttämättä ole helppo alkaa tuntea yhteyttä (Kääriäinen et al. 2003: 255).

Osmo Koskelainen julkaisi vuonna 1968 tutkimuksensa *Maallistuva suomalainen suurkaupunki*. Alaotsikkonsa mukaisesti se on tutkimus “eräiden yhteisö-, kasvatus- ja tilantehtekijöiden vaikutuksesta helsinkiläisten maallistumiseen ja uskonnolliseen etsiytymiseen”. Teoksessa puhutaan helsinkiläisten uskosta muun muassa numerotietoja hyväksi käyttäen. Tutkimustulos tuskin yllättää: “koko maan asujaimistoon verrattuna helsinkiläiset ovat maallistuneempia kaikilla uskonnollisuuden osa-alueilla” (Koskelainen 1968: 146).

Pääkaupunkiseudun asukkaiden uskonnollisuus poikkeaa monin paikoin muiden suomalaisten uskonnollisuudesta. Näin väittää Harri Heino, joka tutki 1980-luvun alussa suur-Helsingin uskonnollisuuden peruspiirteitä (Heino 1984). Hänen mukaansa Helsinki on edelläkävijä. Sen kautta ovat muualle maahan levinneet monet uudet katsomukset, uskonnolliset yhteisöt ja virtaukset – samoin monet uudet kirkolliset työmuodot. Siksi on ymmärrettävää, että Helsinkiä tutkitaan niin paljon (Heino 1984: 1).

Helsingissä kuulutaan kirkkoon paljon harvemmin kuin maassamme keskimäärin (Heino 1984: 5). Pääkaupunkiseudulla aktiivinen uskonnollisuus kasautuu harvojen ihmisten harteille. Suhteellisesti mitattuna Helsingissä on aktiivisia seurakuntalaisia yhtä paljon kuin muuallakin, mutta toisaalta kokonaan uskonnollisuudesta vieraantuneita on enemmän kuin pääkaupunkiseudun ulkopuolella (Heino 1984: 42).

Heinon (1984: 44) mukaan pääkaupunkiseudulla kynnys kirkosta eroamiseen on laskenut ja Jumalaan “toisin kuin kirkko opettaa” uskovien määrä lisääntynyt. Lisäksi ihmisten kääntyminen kirkon puoleen moraalisisissa, ihmissuhteita ja hengellistä elämää koskevissa kysymyksissä on vähentynyt. Toisin sanoen uskonnosta on tullut ihmisten yksityisasiä. Myös Häkkisen (1997: 140) mukaan kaupunkilaisten uskonnollisuudelle tyypillistä on uskonnon säilyminen samalla kun henkilön etääntyminen uskonnollisista instituutioista ja järjestöistä jatkuu.

Kuva 2. Helsingin osa-alueiden kirkkoonkuulumisprosentit.

Kuvassa 2 on näytetty Helsingin osa-alueiden kirkkoonkuulumisprosentit viidellä harmaan eri tummuusasteella. Karttaan on piirretty myös seurakuntien rajat, jotta lukija havaitsisi seurakuntien sisäisten erojen olevan joskus suurempia kuin niiden väliset erot – esimerkiksi Malmin seurakunnassa. Täysin valkoisilla alueilla asuu alle 50 asukasta, joten niiden kirkkoonkuulumisprosentteja ei voida yksityisyyden suojan takia esittää. Huhta (2005: 37) toteaa Helsingin sisäisten erojen kirkkoon kuulumisessa selittyvän sosioekonomisilla eroilla, alueen ikärakenteella ja ulkomaalaisten osuuden kasvulla tietyillä alueilla. Tutkimuksessa selvitetään pitääkö Huhdan väite paikkaansa, johtuvatko erot jostain muuta selittävästä tekijästä vai kenties silkasta sattumasta.

2.3.4. Helsingin asuinalueet

Kaupunkien kilpailukyvyyn kasvaessa ja pääoman kasautuessa kaupungit erilaistuvat sosiaalisesti. Tämä johtuu osittain globalisaation mukanaan tuomasta kehityksestä. Myös Helsingin asuinalueet ovat sosiaalisesti erilaistuneet. Oleellisia tekijöitä, joilla erilaistumista perinteisesti on mitattu, ovat väestön sosioekonominen asema, tulotaso, etnisyys, uskonto ja poliittiset mielipiteet (Vaattovaara 1998: 40–41). Helsingissä sosiaalista erilaistumista on

mitattu lisäksi väestön koulutustasolla (Vaattovaara 1998: 50).

Asuinalueiden erilaistuminen on myös luonnollinen prosessi. Ihmisillä on taipumus ryhmittäytyä lähekkäin erilaisten sosiaalisten, uskonnollisten ja muiden kulttuuristen tekijöiden pohjalta. Helsingissä ihmisten ryhmittäytymiseen vaikuttavat yleisesti liikenneyhteydet, yhteydet työpaikalle, ympäristön laatu ja palvelut sekä naapuruston sosiaalinen rakenne (Vaattovaara 1998: 45).

Ulkomaalaisiin kaupunkeihin verrattuna Helsingin – kuten koko pääkaupunkiseudun – sosioekonominen rakenne on huomattavan tasainen (Vaattovaara & Lönnqvist 2003: 7). Tähän on vaikuttanut Suomen asuntopolitiikka 1960-luvulta alkaen. Helsingin asunto-ohjelmassa tavoitteena oli nimenomaan sosiaalisten ongelmien kasautumisen estäminen (Vaattovaara & Lönnqvist 2003: 14).

Helsingin asuinalueilla on sosiaalinen status, joka muuttuu hyvin hitaasti (Vaattovaara 1998: 40). Alueen status vaikuttaa asuntojen hintoihin erittäin paljon (Vaattovaara & Lönnqvist 2004: 13). Lisäksi hintoihin vaikuttavat talotyyppi, rakennetun ympäristön väljyys, rakennuksen ikä, meren läheisyys, etäisyys palveluista, tontin omistussuhde ja keskustaetäisyys (Vaattovaara & Lönnqvist 2004: 20).

Helsingissä asuntojen hinnat asuinalueiden välillä vaihtelevat suuresti (Vaattovaara & Lönnqvist 2004: 14). Kaupungin sisällä oman hintaluokkansa muodostaa eteläisen kanta-kaupungin alue (Vaattovaara & Lönnqvist 2004: 34). Neliöhintoihin vaikuttavat erityisesti keskustaetäisyys ja meren läheisyys (Vaattovaara & Lönnqvist 2004: 45).

Helsingissä 85 prosenttia asunnoista sijaitsee kerrostaloissa ja vuonna 2001 lähes puolet asunnoista oli vuokralla. Vain 14 prosenttia asunnoista sijaitsee omakoti- tai rivitaloissa (Vaattovaara & Vuori 2002: 24–25). Siksi pientaloasuntojen arvostus onkin erittäin korkealla (Vaattovaara & Lönnqvist 2004: 9). Pienasuntoja eli yksiöitä ja kaksioita Helsingissä on melkein kaksi kertaa niin paljon kuin muualla lähiympäristössä. Kaikkien Helsingissä sijaitsevien asuntojen keskikoko onkin vain 60 neliometriä (Vaattovaara & Vuori 2002: 24–26). Ympäryskuntiin verrattuna Helsingissä sijaitsevat asunnot ovat keski-ikältään vanhoja, mutta myös kaikkein arvokkaimmat asunnot sijaitsevat noissa vanhoissa rakennuksissa (Vaattovaara & Lönnqvist 2004: 32).

Pääkaupunkiseudulle ja Helsinkiin tulee eniten nuoria, opiskelijoita ja työn perässä muuttajia perheineen. Siksi Helsingin väestörakenne on nuorempi kuin pääkaupunkiseudun ulkopuolella. Helsinkiläiset ovat myös keskimäärin koulutetumpia kuin väestö muualla maassa (Vaattovaara & Lönnqvist 2004: 21). Helsingissä on poikkeuksellisen paljon (80 %) yhden tai kahden hengen kotitalouksia (Vaattovaara & Lönnqvist 2004: 21). Helsingin asuntokanta on erittäin sopiva nuorille, yksin tai kaksin asuville ja esimerkiksi palveluita arvostaville vanhuksille, mutta useampilapsisen perheen on vaikea löytää sopivan kokoista, kohtuuhintaista asuntoa Helsingistä (Vaattovaara & Vuori 2002: 24).

3. Aineisto ja menetelmät

Helsingin suomenkielisistä evankelis-luterilaisista seurakunnista päätettiin tehdä kokonais-tutkimus, jotta tutkimuksesta olisi mahdollisimman paljon käytännön hyötyä seurakuntarakenteen uudistamisen kannalta. Helsinki on jaettu hallinnollisesti suurpiireihin, peruspiireihin ja osa-alueisiin. Suurpiirejä on seitsemän, peruspiirejä 33 ja osa-alueita 128. Suurin osa osa-alueista on jaettu vielä pienalueisiin. Näistä sopivaksi tarkastelutasoksi valittiin osa-alueet, jotta alueelliset erot tulisivat selkeästi esille.

Helsingin kaupunginosat ovat hyvin erilaisia keskenään, joten vain muutamaa kaupungin osa-aluetta tai peruspiiriä tutkimalla työ olisi jäänyt puolitiehen eikä tuloksia olisi voinut yleistää koko kaupunkiin. Muutamaa seurakuntaa tutkimalla ei olisi voinut saada aikaan koko kaupunkia kuvaavaa mallia. Aineiston hyvän saatavuuden takia ei ollut vaikeaa tai suhteettoman paljon aikaa vievää ”kerätä” tietoja jokaisesta helsinkiläisestä eikä otanta-tutkimukseen tarvinnut tyytyä.

Tutkimuksen suorittamista varten Helsingin kaupungin Tietokeskukselta tilattiin tietoja Helsingissä 1.1.2006 asuneista henkilöistä. Kyseiset tiedot olivat peräisin Tilastokeskukselta. Tilastokeskuksen väestötilastot perustuvat puolestaan maistraattien ylläpitämään Väestörekisterikeskuksen väestötietojärjestelmään (Väestöennuste 2006). Osa tiedoista oli ladattavissa *Helsingin seudun aluesarjat* -tietokannasta, joka löytyy Tietokeskuksen kotisivujen kautta (Helsingin seudun aluesarjat 2006).

3.1. Aineistolähteet

3.1.1. Tietokeskukselta saadut tiedot

Helsingin kaupungin Tietokeskukselta tilatussa aineistossa oli ikäryhmittäinen tieto kaupungin asukkaiden kuulumisesta rekisteröityihin uskonnollisiin yhdyskuntiin tai väestörekisteriin. Uskonnolliset yhdyskunnat olivat evankelis-luterilainen kirkko, ortodoksinen kirkkokunta ja muut rekisteröidyt uskonnollisen yhdyskunnat. Vuonna 2005 henkilön oli mahdollista kuulua vain yhteen yllä mainituista kerrallaan. Tämä muuttui 1.8.2006, kun uskonnonvapauslain kyseiseen kohtaan liittyvä kolmen vuoden siirtymäaika päättyi ja kielto kuulua useampaan kuin yhteen uskontokuntaan kumoutui

(Uskonnonvapauslaki 2003).

Samassa taulukossa väestörekisterin pitäjän kanssa olivat ikäryhmittäiset tiedot asukkaiden siviilisäädystä (neljä luokkaa), äidinkielestä (kolme luokkaa), koulutusasteesta (kolme luokkaa), asuinpaikasta (128 osa-aluetta) sekä sukupuolesta. Ikäryhmät olivat 0–17 vuotta, 18–24 vuotta sekä yli 70 vuotta. 25–69-vuotiaat oli jaettu ikäluokkiin viiden vuoden välein. Nämä tiedot saatiin absoluuttisina lukuina osa-alueiden tasolla.

Siviilisäätynä oli neljä: naimaton, naimisissa oleva, eronnut tai leski. Äidinkieli oli luokiteltu kolmeen luokkaan. Suomen-, ruotsin- ja vieraskieliset oli ilmoitettu erikseen. Koulutusasteita oli myös kolme. Ne olivat perusaste tai ei tutkintoa, keskiaste ja korkea-aste. Henkilön mahdollisesti suorittama keski- tai korkea-asteen tutkinto ei tule Tilastokeskuksen tietoon, jos se on suoritettu ulkomailla. Huomattava osa perustutkintoluokkaan kuuluvista henkilöistä on kuitenkin vielä oppivelvollisuuttaan suorittavia alle 18-vuotiaita henkilöitä.

Asuinpaikkana ilmoitettiin yksi Helsingin kaupungin osa-alueista. Sitä väestönosaa, joka oleskelee kaikkien piirijakojärjestelmien ulottumattomissa, kutsutaan yleisesti laitospöytäkirjiksi. Heihin kuuluvat tilapäisesti ulkomailla oleskelevat, lyhytaikaisen työn tai opiskelun takia poissa olevat, hoito- tai rangaistuslaitoksissa olevat, muualla kuin hoitolaitoksessa sairaana olevat, asepalvelustaan suorittavat, kansanedustajat, laivanpäälystö sekä satunnaisesti poissa paikkakunnalta olevat henkilöt (Pitkänen 2006). Vakinaisesti ulkomailla asuvat Suomen kansalaiset eivät ole ollenkaan mukana näissä tilastoissa.

3.1.2. Helsingin seudun aluesarjoista saadut tiedot

Tilastokeskuksen verkkosivuilla (Helsingin seudun aluesarjat 2006) olevasta tietokannasta saa etsiä tarvitsemiaan tietoja ja hakea ne omalle tietokoneelleen erilaisissa tiedostomuodoissa. Aluesarjoista haettiin alueiden asuntokantaa, tulotasoja ja pääasiallista toimintaa kuvaavia taustatietoja osa-alueittain.

Asuntokannasta taustatiedoiksi valittiin huoneistotyyppi, asuntojen hallintaperuste ja talotyyppi. Erilaisia huoneistotyyppisiä olivat yksiöt, kaksiot, kolme huonetta ja keittiö, neljä huonetta ja keittiö sekä vähintään viisi huonetta ja keittiö. Osa asunnoista oli huoneistotyyppiltään tuntemattomia. Asuntojen hallintaperuste saattoi olla omistusasunto, vuokra-asunto tai asumisoikeusasunto. Myöskään hallintaperuste ei ollut tiedossa kaikkien

asuntojen osalta. Talotyypit olivat omakoti- tai paritalot, rivitalot ja kerrostalot. Muunlaiset rakennukset olivat omana ryhmänään. Asuntokantatiedot olivat vuodelta 2004.

Tulotiedoista valittiin taustatiedoiksi tulottomat ja yli 52 000 euroa vuodessa ansaitsevat henkilöt. Osa-alueittain saatiin myös yli 20-vuotiaiden työttömien, eläkeläisten ja opiskelijoiden määrät osa-alueilla. Kyseiset tilastot olivat vuodelta 2003.

3.1.3. Muut tiedot

Taustatiedoista yksi saatiin ainoastaan peruspiireittäin eli astetta suuremmalla aluetasolla kuin muut taustatiedot. Tämä oli äänestyskäyttäytyminen vuoden 2004 lokakuun kunnallisvaaleissa. Peruspiireittäin saatiin kahdeksan puolueen (Vasemmistoliitto, Suomen Sosialidemokraattinen Puolue, Keskustapuolue, Suomen Kristillinen Liitto, Ruotsalainen Kansanpuolue, Kansallinen Kokoomus, Vihreä liitto ja Perussuomalaiset) suhteelliset äänimäärät. Puolueet, joiden äänimääriä ei saatu eriteltyinä olivat Suomen Kommunistinen Puolue, Vaihtoehtoväki, Vapaan Suomen Liitto, Liberaalit, Köyhien asialla, Kommunistinen Työväenpuolue ja Yhteisvastuupuolue. Kunnallisvaalitulokset saatiin suoraan sähköpostilla Helsingin kaupungin Tietokeskuksen erikoistutkija Markku Lankiselta.

3.2. Tutkimusmenetelmät

Tutkimuksessa käytetyt menetelmät olivat määrällisiä. Päämenetelmänä käytettiin askeltavaa monimuuttujaregressioanalyysiä. Ennen varsinaisen analyysin aloittamista laadittiin korrelaatiomatriisi käytössä olevista kolmestakymmenestä kahdesta riippumattomasta muuttujasta. Aineistoon tutustumiseksi ja mahdollisten vihreiden löytämiseksi Helsingin kaupungin Tietokeskukselta saatuja tietoja ristiintaulukoitiin seurakunnittain. Tärkein vertailukohde mahdollisten virheiden löytämiseksi oli Helsingin seurakuntayhtymän tuottamat seurakunnittaiset kirkkoonkuulumisprosentit vuodelta 2005.

Askeltavan monimuuttujaregressioanalyysin avulla pyrittiin luomaan tilastollinen malli, jonka avulla voitaisiin selittää seurakunnan tai osa-alueen kirkkoonkuulumisprosenttia. Analyysin jälkeen suoritettiin residuaalien maantieteellinen tarkastelu mahdollisen selittämättömän alueellisen säännönmukaisuuden havaitsemiseksi. Kyseisiin menetelmävalintoihin päädyttiin edellä kuvailun aineiston määrällisen luonteen takia. Tilastoaineiston

käsittelyksi valitut menetelmät osoittautuivatkin onnistuneeksi valinnaksi.

3.3. Aineiston muokkaus

Helsingin kaupungin Tietokeskuksen toimittamille aineistoille oli tehtävä tiettyjä muunnoksia ennen kuin tilastollista mallia kaupungin osa-alueiden kirkkoonkuulumisprosentista saatettiin ryhtyä luomaan. Monimuuttujaregressioanalyysiin voidaan ottaa mukaan suhteasteikolla olevia muuttujia. Siksi jokaiselle osa-alueelle laskettiin absoluuttisten määrien perusteella suhteelliset osuudet esimerkiksi naisten tai vieraskielisten määrästä suhteessa alueen koko väestöön.

Ikäryhmittäisiä tietoja käytettiin hyväksi laskemalla osa-alueilla asuvien kokonaismäärästä alle 18-vuotiaiden ja yli 65-vuotiaiden osuudet, joista jälkimmäinen on melko samanlainen muuttuja kuin eläkeläisten osuus alueella. Myös asuntokannasta laskettiin huoneistotyyppien, asuntojen hallintaperusteiden ja talotyyppien osa-aluekohtaiset prosenttiosuudet. Lisäksi laskettiin osa-aluekohtainen asuntojen keskikoko ja väestön keskitulo. Samoin laskettiin sekä tulottomien että yli 52 000 euroa vuodessa ansaitsevien suhteelliset osuudet. Osa-alueittain laskettiin myös työttömien, eläkeläisten ja opiskelijoiden tai koululaisten osuudet yli 20-vuotiaista asukkaista. Kunnallisvaalitulokset olivat valmiiksi prosenttiosuuksina.

Suhteellisten osuuksien lisäksi muuttujista muodostettiin yhteensä neljätoista tulomuuttujaa ja seitsemäntoista summamuuttujaa, joilla oli mahdollisuus selittää ilmiötä paremmin kuin yksittäiset muuttujat. Tulo- ja summamuuttujat muodostettiin sellaisista selittävästä muuttujista, jotka korreloivat keskenään vahvasti sekä sellaisista, jotka arkiajattelun perusteella liittyvät läheisesti toisiinsa.

3.3.1. Ristiintaulukointi

Aineistoon tutustumiseksi ja mahdollisten virheiden havaitsemiseksi Helsingin kaupungin Tietokeskukselta saatuja tietoja ristiintaulukoitiin seurakunnittain. Tämä mahdollisti myös aineiston vertailun Helsingin seurakuntayhtymän tuottamiin tilastoihin vuodelta 2005. Tärkein vertailukohde mahdollisten virheiden löytämiseksi oli seurakunnittaiset kirkkoonkuulumisprosentit.

Tilastokeskuksen aineiston perusteella lasketut seurakunnittaiset kirkkoonkuulumisprosentit muodostuivat hyvin samansuuntaisiksi kuin Helsingin seurakuntayhtymän julkaisemassa vuositilastossa (Vuositilasto 2005 2006). Marginaaliset erot johtuivat Helsingin hallinnollisten alueiden ja Helsingin seurakuntayhtymän käyttämien aluejakojen yhteensopimattomuudesta sekä seurakuntien kirkkoonkuulumisprosenttien erilaisesta laskutavasta. Suomenkielisiä seurakuntia vertailtaessa aineistosta poimittiin suomen- ja vieraskieliset henkilöt. Ruotsinkielisiä seurakuntia muodostettaessa aineistosta poimittiin pelkät ruotsinkieliset henkilöt. Helsingin seurakuntayhtymä laskee ruotsinkielisten seurakuntien alueilla asuviksi myös muita pohjoismaisia kieliä puhuvat, joten muun muassa tästä syystä tilastot poikkesivat toisistaan hieman.

Väestörekisterin pitäjän lisäksi seurakunnittain oli mahdollista ristiintaulukoida myös asukkaiden siviilisääty, äidinkieli, koulutusaste ja sukupuoli. Seurakuntien suuren koon ja kaupunginosien erilaisuuden takia seurakunnittaiset tilastoalueet muodostuisivat hyvin heterogeenisiksi ja niitä analysoimalla saataisiin todennäköisesti hyvin heikkoja korrelaatioita. Siksi varsinaiset analyysit suoritettiin osa-alueiden tarkkuudella.

3.3.2. Korrelaatioiden tarkastelu

Tutkimuksen ulkopuolelle jätettiin yhteensä kaksikymmentä osa-aluetta, joilla asui suhteellisen vähän ihmisiä. Kaikkein pieniväkilukuisimpia osa-alueita, joilla asuu alle 50 asukasta, ei voitu ottaa mukaan tietoturvasyistä johtuen. Sen lisäksi asukasluvultaan hieman suurempien osa-alueiden pelättiin olevan niin yksipuolisia, että ne aiheuttaisivat aineistoon äärimmäisyyksiä. Rajaksi valittiin 350 henkilöä, koska tilastot muodostivat niillä main luonnollisen kynnsarvon.

Muuttujien keskinäisten korrelaatioiden tarkastelemiseksi laadittiin täydellinen korrelaatiomatriisi (liite 1) kaikkien 32 muuttujan kesken. Ensimmäinen muuttuja oli evankelis-luterilaiseen kirkkoon kuuluvien asukkaiden suhteellinen osuus alueella. Muut muuttujat olivat alle 18-vuotiaiden ja yli 64-vuotiaiden osuus alueella, eläkeläisten, työttömien ja opiskelijoiden osuus alueen yli 20-vuotiaista, tulottomien ja yli 52 000 euroa vuodessa ansaitsevien osuus alueella, kerrostalojen, omakoti- ja paritalojen sekä rivitalojen osuus alueella, omistus-, vuokra- ja asumisoikeusasuntojen osuus alueella, yksiöiden,

kaksioiden, kolme, neljä ja vähintään viisi huonetta ja keittiön sisältävien asuntojen osuus alueella, suomen-, ruotsin ja vieraskielisten osuus alueella, leskien, eronneiden, naimisissa olevien ja naimattomien osuus alueella, miesten ja naisten osuus alueella sekä perustutkinnon, keskiasteen tutkinnon ja korkea-asteen tutkinnon suorittaneiden osuus alueella. Kaksi viimeistä muuttujaa olivat asukkaiden keskitulo ja asuntojen keskikoko.

Korrelaatiomatriisi laadittiin myös siksi, ettei monimuuttujaregressioanalyysiin joutuisi keskenään korkeasti korreloivia muuttujia, koska tämä voi vääristää lopputulosta. Mallin pitäminen mahdollisimman yksinkertaisena edellyttää, että ilmiötä samasta näkökulmasta kuvaavia muuttujia ei ole. Äänestyskäyttäytymistilastot kunnallisvaaleissa lokakuussa 2004 oli saatavilla peruspiireittäin, joten evankelis-luterilaiseen kirkkoon kuulumisista ja eri puolueiden suhteellisista kannatuksista peruspiireissä laadittiin oma korrelaatiomatriisi (liite 2).

i) Osa-alueittainen korrelaatiomatriisi

Kolmestakymmenestä kahdesta osa-alueita kuvaavasta muuttujasta kahdellakymmenellä yhdellä oli merkittävä korrelaatio ($p > ,300$) evankelis-luterilaiseen kirkkoon kuulumisen kanssa. Näistä positiivinen korrelaatio oli yhdellätoista ja negatiivinen korrelaatio kymmenellä muuttujalla. Positiivinen korrelaatio tarkoittaa sitä, että jos vaikkapa korkea-asteen tutkinnon suorittajien suhteellinen osuus alueella on suuri, myös alueen kirkkoonkuulumisprosentti on korkea. Negatiivinen korrelaatio tarkoittaa puolestaan sitä, että esimerkiksi alueella, jossa on paljon maahanmuuttajataustaisia, kirkkoonkuulumisprosentti on alhainen.

Positiivisesti evankelis-luterilaiseen kirkkoon kuulumisen kanssa korreloivat suomenkielisten, yli 52 000 euroa vuodessa ansaitsevien, korkea-asteen tutkinnon suorittaneiden ja naimisissa olevien osuudet. Positiivinen korrelaatio oli myös omakoti- tai paritalojen, rivitalojen, omistusasuntojen ja vähintään neljä huonetta ja keittiön sisältävien asuntojen osuuksilla.

Kahdella muuttujalla oli absoluuttinen arvo, nimittäin keskitulo oli ilmaistu eroissa ja asuntojen keskikoko neliömetreissä. Molemmat näistä korreloivat evankelis-luterilaiseen kirkkoon kuulumisen kanssa positiivisesti. Mitä korkeampi keskitulo tai asuntojen keski-

määräinen pinta-ala alueella on, sitä useampi kuuluu kirkkoon.

Negatiivisesti evankelis-luterilaiseen kirkkoon kuulumisen kanssa korreloivat alle 18-vuotiaiden osuus alueella, työttömien ja opiskelijoiden osuus alueen yli 20-vuotiaista, kerrostalojen, vuokra-asuntojen ja kaksioiden osuus alueella, vieraskielisten osuus alueella, eronneiden ja naimattomien osuus alueella sekä keskiasteen tutkinnon suorittaneiden osuus alueella.

ii) Peruspiireittäinen korrelaatiomatriisi

Ainoa muuttuja, joka oli saatavilla vain peruspiireittäin, oli poliittisten puolueiden kannatus lokakuun 2004 kunnallisvaaleissa. Puolueiden kannatusprosentista ja evankelis-luterilaiseen kirkkoon kuuluvien osuudesta eri peruspiireissä laadittiin erillinen korrelaatiomatriisi. Siitä kävi ilmi, että itseisarvoltaan suurin korrelaatio evankelis-luterilaiseen kirkkoon kuulumisen kanssa oli Vasemmistoliiton kannatuksella (-,652). Korrelaation negatiivinen etumerkki tarkoittaa sitä, että mitä korkeampi Vasemmistoliiton kannatus on, sitä matalampi kirkkoonkuulumisprosentti samassa peruspiirissä on.

Vasemmistoliiton ja Kansallisen Kokoomuksen kannattaminen korreloivat vahvasti keskenään (-,807). Tämäkin korrelaatio on negatiivinen, mikä viittaa siihen, että Kansallisen Kokoomuksen kannattamisen ja evankelis-luterilaiseen kirkkoon kuulumisen välinen korrelaatio olisi positiivinen – niin kuin se onkin (,611). Myös Keskustapuolueen kannattaminen korreloi evankelis-luterilaiseen kirkkoon kuulumisen kanssa positiivisesti (,446). Sen sijaan Ruotsalaisen Kansanpuolueen, Perussuomalaisten, Vihreän liiton, Suomen Kristillisen Liiton sekä Keskustapuolueen kannattamisen ja evankelis-luterilaiseen kirkkoon kuulumisen kanssa ei esiintynyt merkittävää korrelaatiota.

Tutkimuksessa otettiin huomioon kaikista puoleista ainoastaan yksi. Se oli itseisarvoltaan suurimman korrelaation evankelis-luterilaiseen kirkkoon kuulumisen kanssa osoittanut puolue eli siis Vasemmistoliitto.

4. Tutkimustulokset

4.1. Monimuuttujaregressioanalyysi

Tutkimuksen tavoitteena olevaa mallia alettiin rakentaa antamalla askeltavan monimuuttujaregressioanalyysin itse valita kärkimuuttuja ja sen jälkeen eniten lisää selitysvoimaa malliin tuovia muuttujia yksi kerrallaan. Muuttujien keskinäistä korrelaatiota yritettiin välttää, jotta mallista oltaisiin saatu mahdollisimman yksinkertainen. Tulo- tai summamuuttujissa jo esiintyvien muuttujien pääsy malliin useampaan kertaan täytyi torjua manuaalisesti. Näin pyrittiin mahdollisimman alhaiseen kollineaarisuuteen (eli muuttujien keskinäiseen korrelaatioon). Selityssasteen suhteen päädyttiin erinomaiseen malliin, mutta muuttujien kollineaarisuutta ei pystytty täysin välttämään.

Mallin kärkimuuttujaksi valikoitui jo varhaisessa vaiheessa 1) vieraskielisten ja 2) vuokra-asuntojen suhteellisen osuuden tulomuuttuja. Muut kirkkoon kuulumista selittävät muuttujat olivat 3) neljä huonetta ja keittiön sisältävien asuntojen osuus alueen asunnoista, 4) omakoti- tai paritalojen osuus alueen rakennuksista sekä 5) naisten ja 6) tulottomien osuus alueen väestöstä. Mallin selityssaste nousi 72,2 prosenttiin, mikä on sosiaalitutkimuksessa erittäin paljon. Summamuuttujia malliin ei tullut lainkaan.

Osa-alueittaisesta korrelaatiomatriisista (liite 1) nähdään kunkin selittävän muuttujan korrelaation evankelis-luterilaiseen kirkkoon kuulumisen kanssa. Vieraskielisten suhteellinen osuus alueella korreloi kirkkoon kuulumisen kanssa voimakkaan negatiivisesti (-,697) kuten myös Vuokra-asuntojen suhteellinen osuus (-,604). Neljä huonetta ja keittiön sisältävien asuntojen osuus alueella puolestaan korreloi positiivisesti (,582) kirkkoon kuulumisen kanssa. Omakoti- ja paritalojen osuus alueen rakennuksista korreloi kirkkoon kuulumisen kanssa myös positiivisesti (,428). Naisten osuus alueella korreloi kirkkoon kuulumisen kanssa heikosti (,032), mutta lisää mallin selityssastetta, jolloin se on järkevää ottaa mukaan. Tulottomien osuus alueen väestöstä korreloi myös heikosti (-,010) kirkkoon kuulumisen kanssa, mutta negatiivisesti.

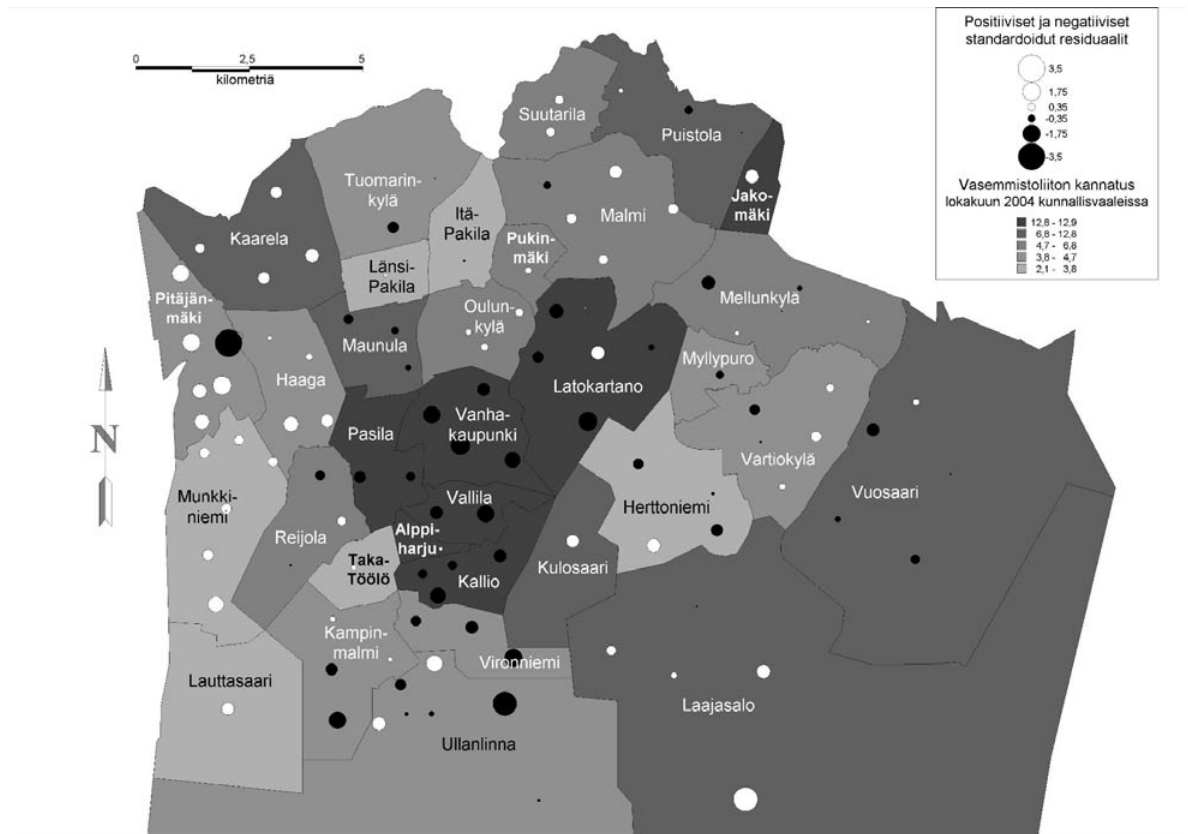
Toivosen (1999: 306) mukaan “monimuuttujaregression paradoksi” on se, että rakennettaessa mallia monimuuttujaregressioanalyysin avulla pyritään aina siihen, että malliin tulevat riippumattomat muuttujat korreloisivat mahdollisimman vähän keskenään. Paradoksin tästä tekee se tosiasia, että koko monimuuttujaregressioanalyysiä ei tarvitsisi

käyttää, mikäli muuttujat eivät nimenomaan selittäisi ilmiötä osittain päällekkäin.

Kaikki selittävät muuttujat esiintyvät mallissa vain kerran, mutta silti eri muuttujat selittävät osin samoja asioita. Matalasta kollineaarisuudesta kertoo tavallisesti Durbin-Watson-testin tulos, jonka tulisi olla mahdollisimman lähellä 2,0:aa (Shaw & Wheeler 1985: 188). Tässä tutkimuksessa selittävien muuttujien kollineaarisuutta ei pystytty välttämään edes mallin selityksasteen kustannuksella vaan se jäi lopullisessa mallissa reilusti alakanttiin. Tästä johtuen tulosten tulkinnassa on noudatettava erityistä varovaisuutta.

4.2. Residuaalien tulkintaa

Askeltava monimuuttujaregressioanalyysi oli tilastollisesti onnistunut, koska mallin selitysprosentti oli erittäin korkea ($R^2_{\text{adj}} = 72,2 \%$). Durbin-Watson-testin tuloksen (1,556) mukaan autokorreloituneisuutta esiintyi jonkin verran. Maantieteessä pelkän tilastollisen autokorrelaation tarkastelu ei riitä, vaan lisäksi on tutkittava spatiaalinen autokorrelaatio. Tilastomallin rakentamisen yhteydessä otettiin talteen väkilukuun suhteutetut residuaalit, eli poikkeama mallin ennustaman ja todellisen kirkkoonkuulumisprosentin välillä. Positiiviset residuaalit, eli tapaukset, joissa osa-alueen kirkkoonkuulumisprosentti oli mallin ennustetta korkeampi, merkittiin kartalle valkoisella ja negatiiviset (osa-alueen kirkkoonkuulumisprosentti mallin ennustetta matalampi) mustalla pallolla (kuva 3).

Kuva 3. Standardoidut residuaalit peruspiireittäin ja Vasemmistoliiton suhteellinen kannatus lokakuun 2004 kunnallisvaaleissa.

Residuaaleissa oli selvää alueellista autokorrelaatiota. Suurimmat positiiviset residuaalit, eli osa-alueet, joissa kirkkoon kuulumisen oli todellisuudessa suurempaa kuin malli ennusti, löytyivät Kaarelan, Haagan, Munkkiniemen, Lauttasaaren, Laajasalon, Kulosaaren, Oulunkylän, Suutarilan, Malmin ja Jakomäen peruspiireistä. Huomattavia negatiivisia residuaaleja oli Maunulan, Pasilan, Vanhankaupungin, Latokartanon, Vallilan, Alppiharjun, Kallion, Vironniemen ja Kampinmalmin peruspiireissä. Sekä positiivisia että negatiivisia residuaaleja löytyi Latokartanon, Herttoniemen, Vartiokylän, Pitäjänmäen, Reijolan ja Ullanlinnan peruspiireistä.

Lokakuun 2004 kunnallisvaalien äänestystilastojen ja peruspiirien kirkkoon kuulumisen korrelaatiomatriisiin (liite 2) perusteella voimakkaimmin kirkkoon kuulumisen kanssa korreloi Vasemmistoliiton kannatus (-,652). Kartassa Vasemmistoliiton suhteellinen kannatus on esitetty liukuvalla väriskaalalla tummanharmaasta vaaleanharmaaseen. Tummanharmaa taustaväri merkitsee Vasemmistoliiton suhteellisen korkeaa kannatusta alueella ja vaaleanharmaa taustaväri Vasemmistoliiton suhteellisen matalaa kannatusta alueella.

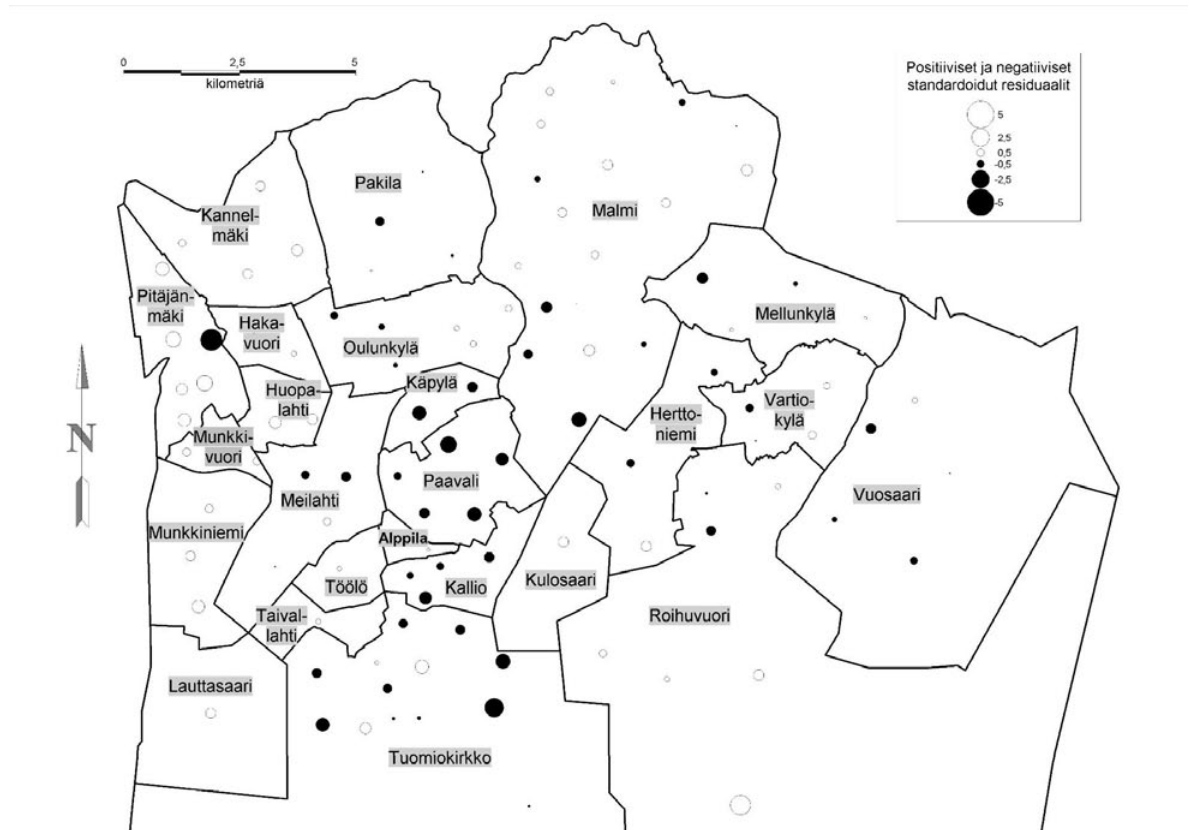
Positiiviset ja negatiiviset standardoidut residuaalit on esitetty valkoisina (positiivinen

residuaali) ja mustina (negatiivinen residuaali) palloina. Negatiivinen residuaali eli poikkeuma tarkoittaa sitä, että todellisuudessa alueen kirkkoonkuulumisprosentti on vielä matalampi kuin mitä malli ennustaa. Tummanharmaalla taustalla oleva musta pallo kertoo siis, että näillä alueilla Vasemmistoliiton korkea kannatus voisi selittää alueen todellisuudessa matalampaa kirkkoonkuulumisprosenttia. Kääntäen: vaaleanharmaalla taustalla oleva valkoinen pallo tarkoittaa, että Vasemmistoliiton alhainen kannatus todennäköisesti johtaa ennustetta korkeampaan kirkkoonkuulumisprosenttiin alueella.

Toisaalta tummanharmaalla pohjalla olevat valkoiset pallot sekä vaaleanharmaalla pohjalla olevat mustat pallot tarkoittavat, että näiden alueiden korkea tai matalaa kirkkoonkuulumisprosenttia ei voi selittää alueen asukkaiden puoluekannalla. Niemelän (2006: 177–178) mukaan poliittisella suuntautumisella on kuitenkin edelleen kiistaton yhteys kirkkoon ja sen jäsenyyteen. Koska vasemmistolaisuudella on historiallisesti ollut vahva yhteys kirkkoon kuulumattomuuteen ja koska korrelaatiomatriisissa ei ole epäselvyyttä tilastollisen yhteyden suhteen, uskon tutkittujen puolueiden kannatuksen osaltaan ennustavan alueiden kirkkoonkuulumisprosenttia. Vasemmistoliiton tai Kokoomuksen kannatusta ei ollut kuitenkaan mahdollista ottaa mukaan monimuuttujaregressioanalyysiin, koska se oli saatavilla vain peruspiirien tasolla, kun kaikki muut riippumattoman muuttujat olivat saatavilla osa-alueitasolla.

Vasemmistoliiton korkea kannatus tuntuisi selittävän ennustettua alhaisempaa kirkkoonkuulumisprosenttia Pasilan, Vanhankaupungin, Latokartanon, Vallilan, Alppiharjun ja Kallion peruspiireissä. Maunulan, Kampinmalmin ja Vironniemen peruspiireissä tämä ei näyttäisi riittävän selitykseksi, koska siellä kirkkoonkuulumisprosentti on ennustettua alhaisempi, mutta Vasemmistoliiton kannatus suhteellisen matala. Haagan, Munkkiniemen ja Lauttasaaren peruspiireissä Vasemmistoliiton alhainen kannatus saattaisi selittää ennustettua korkeampaa kirkkoonkuulumisprosenttia. Peruspiireissä, joissa Vasemmistoliiton kannatus on alhaista ja kirkkoonkuulumisprosenttikin ennustettua alhaisempi, väkilukuun suhteutetut residuaalit ovat pieniä. Sen sijaan Oulunkylän, Suutarilan ja Malmin peruspiireissä positiiviset residuaalit ovat huomattavia, mutta Vasemmistoliiton kannatus kaupungin keskitasoa. Jakomäen peruspiirissä, jossa on positiivinen poikkeuma ennustetusta kirkkoonkuulumisprosentista, Vasemmistoliitolla on kaupungin korkein kannatusaste.

Seurakunnittain esitettynä residuaalit antavat kuvan siitä, miten hyvin malli kuvaa seurakuntien kirkkoonkuulumisprosentteja (kuva 4).

Kuva 4. Standardoidut residuaalit seurakunnittain.

Parhaiten malli on onnistunut niissä seurakunnissa, joissa poikkeaman kokoa osoittava pallo on mahdollisimman pieni. Suurimmat residuaalit löytyvät Pitäjänmäen, Munkkiniemen, Käpylän, Paavalin, Tuomiokirkon, Malmin ja Roihuvuoren seurakunnista. Symbolien värin merkitys on sama kuin edellisessä kartassa eli musta pallo merkitsee todellisen kirkkoonkuulumisprosentin olevan matalampi kuin mallin ennusteen mukaan ja valkoinen pallo todellisen kirkkoonkuulumisprosentin olevan korkeampi kuin mallin ennusteen mukaan. Residuaalit on edelleen esitetty niiden osa-alueiden kohdalla, jossa ne todellisuudessa ilmenevät. Esimerkiksi laajasta Malmin seurakunnasta huomataan, että sen eteläosissa poikkeamat ovat pääosin negatiivisia ja pohjoisosassa positiivisia. Sama ilmiö on havaittavissa viereisessä Oulunkylän seurakunnassa itä-länsisuunnassa.

5. Johtopäätökset

Etsittäessä alueen ominaisuuksia, joilla voidaan selittää sen asukkaiden kuulumista tai kuulumattomuutta kirkkoon, löydettiin kuusi tekijää. Alueen kirkkoonkuulumisprosentista yli 70 prosenttia voidaan selittää 1) vieraskielisten osuudella alueen väestöstä, 2) vuokra-asuntojen osuudella alueen asuinrakennuksista, 3) neljä huonetta ja keittiön sisältävien asuntojen osuudella alueen asunnoista, 4) omakoti- tai paritalojen osuudella alueen rakennuksista sekä 5) naisten ja 6) tulottomien osuudella alueen väestöstä. Nämä kuvaavat alueen asuntokantaa sekä ihmisten asumisväljyyttä, maahanmuuttajien osuutta, sukupuolta ja tulotasoa.

5.1. Asuntokanta ja maahanmuuttajat

Vuokra-asuntoja Helsingissä on lähes puolet asuntokannasta. Ne eivät kuitenkaan ole jakautuneet tasaisesti koko kaupungin alueelle vaan sijaitsevat tietyillä osa-alueilla. Vieraskielisiä helsinkiläisiä ja vuokra-asuntoja esiintyy samoilla alueilla. Yhdessä ne selittävät alhaista kirkkoonkuulumisprosenttia paremmin kuin erikseen. Vieraskielisten kirkkoon kuulumattomuus on helppo ymmärtää – ovathan he usein muista kulttuureista ja uskonnoista kotoisin. Sekä vuokra-asuntojen että vieraskielisten suhteellinen suuri määrä selittävät alueen alhaista kirkkoonkuulumisprosenttia.

5.2. Asumisväljyys

Sekä neljän huoneen ja keittiön asunnot sekä omakoti- ja paritalot kuvastavat väestön asumismuotoa. Jopa 80 % helsinkiläisistä kotitalouksista on yhden tai kahden hengen muodostamia. Helsingissä suurin osa lapsiperheistä joutuu asuntojen korkeiden hintojen takia asumaan suhteellisen ahtaasti. Sen sijaan keski-ikään ehtineillä on enemmän kerääntynyttä varallisuutta ja heille on tyypillistä asua väljemmin. Alueella, jossa on suhteellisen paljon tilavia asuntoja, myös kirkkoon kuulumisen on yleisempää.

5.3. Sukupuoli

Naisten osuus kirkkoon kuulujista on suurempi kuin miesten. Naiset ovat sitoutuneempia kirkon jäseniksi kuin miehet. Suurin osa kirkkoon liittyjistä on naisia, mutta enemmistö kirkosta eroajista on miehiä. Naisten osuus alueen väestöstä selittää siis korkeaa kirkkoonkuulumisprosenttia.

5.4. Tulotaso

Tulottomat kuuluvat todennäköisesti siihen kansanosaan, joilla ei ole varaa maksaa kirkollisveroa – olivat he sitten uskossa tai eivät. Köyhien kirkosta eroaminen taloudellisista syistä havaittiin Suomessa 1990-luvun laman aikana. Pitkäaikaistyöttömyydestä ei ole vielä kukaan päästy eroon. Alueen väestön suhteellisen alhainen tulotaso selittää alhaista kirkkoonkuulumisprosenttia.

5.5. Pohdintaa

5.5.1. Tutkimustulosten arviointia

Ihmistieteissä kuvattaviin ilmiöihin vaikuttaa yleensä lukemattomia eri tekijöitä. Kaikkien eri tekijöiden tarkka mallintaminen on suorastaan mahdoton tehtävä, koska ihmisten käyttäytymiseen vaikuttaa aina tietty valinnanvapaus. Tilastollisten menetelmien avulla rakennettavien mallien tarkoituksena on löytää ilmiöön vaikuttavat olennaisimmat tekijät, joita voidaan mitata ja näin ollen laatia erilaisia selityksiä ja ennustuksia ihmisten käyttäytymiselle (Erätuuli et al. 1994: 83). Monien yhtä aikaa vaikuttavien tekijöiden yhteisvaikutusta on lähes mahdotonta ennustaa virheettömästi.

Käytetyn monimuuttujaregressioanalyysin avulla tulokseksi saatiin yksi tilastollinen malli. Tämä malli, jonka tarkoitus on tiivistää olennainen tutkitusta ilmiöstä, on vain yksi monista vaihtoehdoista, joihin oltaisiin voitu päätyä. Mallin valintaan vaikutti mahdollisimman suuri selitysaste ja selittävien muuttujien mahdollisimman pieni kollineaarisuus. Jälkimmäisestä jouduttiin hieman tinkimään, koska tosielämässä tutkitut muuttujat ovat väistämättä kytköksissä toisiinsa.

Tulosten yleistettävyyttä heikentää se, että Helsinki on monessa suhteessa hyvin erilainen verrattuna Suomen muihin kaupunkeihin. Myös Suomessa vallitseva valtionkirkkojärjestelmä on omaleimainen ja monista Euroopan maista hävinnyt instituutio. Tulosten avulla ei voida tehdä yleistyksiä suomalaisista tai ulkomaalaisista kaupungeista. Niiden avulla ei myöskään voida ennustaa tulevaisuutta, koska aineisto perustui tietoihin ainoastaan yhdestä ajankohdasta. Ilman toisen – mieluiten useamman – ajankohdan tietoja ei voida tietää tutkimuksen kohteen suuntaa tulevaisuudessa.

Tulosten yleistettävyys ei sinänsä ole ongelma, koska kyseessä on tilaustutkimus. Helsingin seurakuntayhtymä on – seurakuntarakenteen uudistuksen aattona – erittäin kiinnostunut alueellisista eroista kirkkoonkuulumisprosentissa ja niiden syistä. Yhtymä onkin huomattava yksittäinen tutkimuksesta hyötyvä taho. Sen sijaan tulosten soveltumattomuus tulevaisuuden ennustamiseen on valitettavaa, mutta sellaisiakin tuloksia olisi varmasti mahdollista saada. Silloin olisi vain käytettävä jotakin muuta menetelmää.

Verrattaessa tuloksia kirjallisuuskatsauksessa esitettyjen laadullisten tutkimusten löydöksiin voidaan todeta joidenkin selittävien tekijöiden olleen ennalta arvattavia. Toisaalta määrällisen analyysin avulla saatiin esille myös uudenlaisia selittäviä muuttujia, joita ei ole aikaisemmin liitetty kirkkoon kuulumiseen. Selkein ennalta arvattava tulos oli naisten osuuden ja kirkkoonkuulumisprosentin välinen positiivinen korrelaatio. Toinen oli vieraskielisten ja kirkkoonkuulumisprosentin välinen negatiivinen korrelaatio. Sen sijaan en olisi osannut etukäteen ennustaa miten alle 18-vuotiaiden osuus tai työttömien osuus vaikuttaa kirkkoonkuulumisprosenttiin. Yllättävää oli, ettei vanhusten, eläkeläisten tai leskien osuus tullut esiin osa-alueiden korrelaatioissa. Yksilötasolla heidän korkea osuutensa alueella varmasti korreloisi positiivisesti korkean kirkkoonkuulumisprosentin kanssa.

Huhdan (2005: 37) mukaan Helsingin sisäinen hajonta kirkkoon kuulumisessa johtuu sosioekonomisista eroista, alueen ikärakenteesta ja ulkomaalaisten osuuden kasvusta tietyillä alueilla. Oman tutkimukseni mukaan erityisesti työttömyys on yhteydessä alhaiseen kirkkoonkuulumisprosenttiin alueellisella tasolla. Myös hyväosaisuutta kuvaavilla muuttujilla (omakoti- ja paritalot, suuret asunnot) avulla voidaan selittää korkeaa kirkkoon kuulumista. Tutkimuksessani ei ilmennyt yhteyttä alle 18-vuotiaiden tai yli 64-vuotiaiden osuudella alueen väestöstä kirkkoon kuulumisen kanssa. Yksilötasolla tällainenkin yhteys on muissa tutkimuksissa jo löydetty. Vieraskielisten osuudella alueen väestöstä on sikäli ymmärrettävä kirkkoon kuulumista alentava vaikutus, että Helsingissä asuvista maahan-

muuttajataustaisista useimmat kuuluvat johonkin muuhun kirkkokuntaan kuin evankelis-luterilaiseen kirkkoon. On myös mahdollista, että he harjoittavat uskontoaan yksityisesti kuulumatta mihinkään rekisteröityneeseen uskonnolliseen yhdyskuntaan, kuten esimerkiksi Venäjän ortodokseilla on tapana.

Naimisissa olevien suhteellinen osuus alueen väestöstä oli myös mukana joissakin mahdollisissa malleissa, joskaan ei lopullisessa. Täten voin yhtyä jo 1960-luvulla havaittuun ilmiöön, jonka perusteella naimisissa olevilla on muiden siviilisäätäjien edustajia useammin taipumus kuulua kirkkoon (Tarvainen et al. 1968: 185). Kyseisen muuttujan korrelaatio riippuvan muuttujan kanssa oli jopa ,635.

Saadut tulokset ovat herkullisia, koska vastaavaa alueellista tutkimusta ei ole aikaisemmin toteutettu Suomessa. Aikaisemmin on tehty lähinnä laadulliseen aineistoon tai valtakunnallisiin tilastoihin perustuvia tutkimuksia suomalaisten uskonnollisuudesta. Havaitut selitykset alueittaiselle kirkkoon kuulumiselle ovat sikäli merkittäviä, että ne ovat ensimmäiset laatuaan. Helsingissä ollaan lähivuosina toteuttamassa seurakuntarakenteen uudistusta ja yksi sen tavoitteista on seurakuntien saattaminen tasa-arvoisemmiksi. Toisin sanoen seurakunnista halutaan muun muassa väkiluvun suhteen samankokoisia. Helsingin suurimman (Malmi) ja pienimmän (Kulosaari) seurakunnan kokoero on tällä hetkellä 30-kertainen. Pienessä seurakunnassa suhteellisesti suurempi osa kustannuksista menee kiinteisiin, seurakunnan koosta riippumattomiin kuluihin kuin suuressa seurakunnassa. Koon tasaamisella pyritään auttamaan seurakuntia muun muassa taloudellisesti. Päätöksiä uusista seurakuntarajoista tehtäessä on otettava huomioon alueen asukkaiden määrän lisäksi myös alueelle rakennettavien uusien asuinalueiden ominaisuudet, jotka määrittävät hyvin pitkälle sen, millaisia asukkaita alueelle muuttaa. Jotta nyt tehtävät päätökset olisivat tulevaisuudessakin kestäviä, kannattaa ne tehdä huolellisesti.

5.5.2. Tutkimuksen aineiston ja menetelmien arviointia

Käytetyn aineiston huono puoli oli Helsingin seurakuntayhtymän jäsen seurakuntien rajojen ja Helsingin kaupungin piirijakojärjestelmän yhteensovittamisen hankaluus. Kun osa-alueita yhdisteltiin seurakuntia vastaaviksi kokonaisuuksiksi, tietyt asuinalueet jouduttiin jättämään “väärän seurakunnan” alueelle. Tämän takia ei pystytty tuottamaan tarkkoja seurakunta-kohtaisia tietoja. Lasketut seurakunta-kohtaiset kirkkoonkuulumisprosentit erosivat hieman

Helsingin seurakuntayhtymän tuottamista tiedoista.

Tämä ongelma koski vain seurakuntakohtaisen tiedon tuottamista. Aineiston analysoinnissa puute ei aiheuttanut ongelmia, koska kovariansseja tarkasteltiin osa-alueiden ja peruspiirien tasolla. Kaupungin piirijakojärjestelmän ja seurakuntarajojen yhteensopimattomuudesta koitui haittaa lähinnä karttoja piirrettäessä.

Aineisto oli harvinaisen luotettava ja sen takia myös siitä tehtyihin johtopäätöksiin ei voinut joutua esimerkiksi epätarkasta mittauksesta johtuvia virheitä. Aineisto oli peräisin Väestötietokeskuksen väestötietojärjestelmästä. Aineiston suhde perusjoukkoon oli täydellinen, koska käytettävissä oli tiedot kaikista helsinkiläisistä. Koska toteutettu tutkimus oli kokonaistutkimus, ongelmaa otoksen edustavuudesta ei ollut.

Helsingin kaupungin Tietokeskuksen tiedot olivat vuodelta 2005 eli tuoreimmat mahdolliset. Helsingin seudun aluesarjoista saadut taustatiedot olivat puolestaan vanhempia. Myös äänestyskäyttäytymistä kunnallisvaaleissa kuvaavat peruspiirikohtaiset tilastotiedot olivat noin vuoden vanhempia kuin perustiedot. Tämä ei kuitenkaan vääristänyt kovarianssien tarkastelua merkittävästi, sillä taustatiedot kuvasivat osa-alueiden hitaasti muuttuvia rakenteellisia piirteitä.

Kirjallisuuskatsauksen yhteydessä tuli ilmi, että laadullisissa tutkimuksissa on usein havaittu muuttoliikkeen ja kaupungistumisen heikentävän uskonnollisuutta. Tässä tutkimuksessa ei ole tutkittu muuttoliikkeen vaikutusta osa-alueiden kirkkoonkuulumisprosentteihin, koska se vaatisi kokonaan toisenlaisia tutkimusmenetelmiä.

Karttoja tulkitessa täytyy ottaa huomioon, että mereen rajautuvien seurakuntien ja osa-alueiden pinta-alat vääristyvät katsojan mielessä helposti liian suuriksi. Tämä johtuu siitä, että käytettävissä olleet paikkatietoaineistot sijaitsivat osittain eri koordinaatistoissa eikä vesialueita voitu sijoittaa samaan karttaan. Helsingin kaupungin rajat olivat Helsingin paikallisessa koordinaatistossa ja merialueet rajoineen taas KKKJ-koordinaatistossa. Varsinkin tummilla värisävyillä väritettyjen alueiden pinta-alat tahtovat saada kohtuuttoman suuren painoarvon. Kun muistaa, että Helsinki sijaitsee meren rannalla, vesialueet voi ottaa huomioon ja vähentää alueiden pinta-aloista karttoja tarkasteltaessa.

5.6. Jatkotutkimusehdotuksia

Tilastotieteellisten menetelmien avulla tutkitusta ilmiöstä saadaan hyvä yleiskuva. Jos tarkoituksena on kuitenkin yhteiskunnallinen päätöksenteko, olisi hyvä tutkia ilmiötä myös muista näkökulmista. Alueellisesti rajattuja ihmisjoukkoja tutkimalla saadaan hyvin näkyviin eri tekijöiden korrelaatioita (Valkonen 1981: 51). Ekologinen virhepäätelmä tarkoittaa sitä, että tällaisten korrelaatioiden perustella tehdään vääriä johtopäätöksiä yksilöiden ominaisuuksista (Ekologinen virhepäätelmä 2006). Alueella asuvista yksittäisistä ihmisistä ei siis tämän tutkimuksen perusteella voida sanoa mitään varmaa. Mikäli halutaan varmistua siitä, että löydetty korrelaatiot todella pitävät paikkansa yksilötasolla, olisi suoritettava esimerkiksi lomakehaastatteluja kymmenien ihmisten parissa jokaisella kaupungin osa-alueella. Tämä on työlästä, mutta hyvä yleiskuva ohjanee olennaisten kysymysten äärelle.

Lopullisen mallin muodostavien muuttujien avulla – sekä muiden täydellisestä korrelaatiomatriisista löytyvien muuttujien avulla – on mahdollista selittää Helsingin suomenkielisten evankelis-luterilaisten seurakuntien kirkkoonkuulumisprosentteja. Tämä on mahdollista esimerkiksi laatimalla kartta vuokra-asuntojen osuuksista osa-alueilla, ottamalla seurakunta kerrallaan tarkasteluun siihen kuuluvat osa-alueet ja verrata sitten vuokra-asuntojen osuuksia kirkkoonkuulumisprosentteihin samoilla osa-alueilla.

Mallin täydentämiseksi täytyisi perusteellisesti tutkia muuttoliikkeen ja asuinympäristön vaikutusta kirkkoon kuulumiseen. Lisäksi asumisväljyyden vaikutusta kirkkoonkuulumisprosentteihin voisi tutkia tarkemmin laskemalla asuinpinta-ala asukasta kohti kaikilla osa-alueilla. Mallia voisi myös testata muissa koti- ja ulkomaisissa kaupungeissa tai laatia muita malleja toisenlaisten seurakuntayhtymien alueiden ominaispiirteiden avulla.

Lähteet

- Alhonsaari, Antti (1994). *Kansaton kansankirkko. Kirkon ajanmukaisen tehtävän etsintää*. 137 s. Arator, Helsinki.
- Apajalahti, Heikki (1959). *Kirkosta eroaminen Helsingin seurakunnissa*. Pastoraalitutkielma, Tampereen hiippakunnan tuomiokapituli.
- Aronen, Eeva-Kaarina (2006). Uskon uudet brändit. *Helsingin Sanomien Kuukausiliite* 7.1.2006.
- Berger, Peter (1999). The desecularization of the world: a global overview. Teoksessa Berger, Peter (toim.). *The desecularization of the world. Resurgent religion and world politics*, 1–18. Eerdmans, Grand Rapids.
- Berger, Peter L. (2002). Secularization and de-secularization, 291–298. Teoksessa Woodhead, Linda, Paul Fletcher, Hiroko Kawanami & David Smith (toim.). *Religions in the modern world. Traditions and transformations*. Routledge, New York.
- Casanova, José (1994). *Public religions in the modern world*. 320 s. The University of Chicago Press, Chicago.
- Davie, Grace (2000). *Religion in modern Europe. A memory mutates*. 218 s. Oxford University Press, Oxford.
- Ekologinen virhepäätelmä (2006). Wikipedia. 22.6.2006.
<http://fi.wikipedia.org/wiki/Ekologinen_virhepaatelmä>
- Eroa kirkosta (2006). Tampereen vapaa-ajattelijat. 19.4.2006. <<http://eroakirkosta.fi/>>
- Erätuuli, Matti, Jarkko Leino & Pertti Yli-Luoma (1994). *Kvantitatiiviset analyysimenetelmät ihmistieteissä*. 119 s. Kirjayhtymä, Helsinki.
- Giddens, Anthony (2001) *Sociology*. 750 s. 4. p. Polity, Cambridge.
- Hautausoimilaki (2003). FINLEX® - Valtion säädöstietopankki. 6.6.2003.
<<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2003/20030457>>
- Heikkilä, Markku (2003). Kirkko-oikeus, kirkko ja yhteiskunta. Teoksessa Helander, Eila (toim.) *Muutoksen tulkkina. Kirkot ja uskonnollinen elämä osana yhteiskuntaa*, 189–206. Gummerus, Jyväskylä.
- Heino, Harri (1984). *Piirteitä suur-Helsingin uskonnollisuudesta*. 44 s. C-sarja n:o 17. Kirkon tutkimuslaitos, Tampere.
- Heino, Harri (1988). *Uskonnollisuuden ja kirkollisuuden muutoksia toisen maailmansodan jälkeisessä Suomessa*. 66 s. Kirkon tutkimuskeskus, Tampere.
- Heino, Harri, Juha Kauppinen & Risto Ahonen (1989). *Suomen evankelisluterilainen kirkko vuosina 1984-1987*. 290 s. Kirkon tutkimuskeskus, Tampere
- Heino, Harri, Juha Kauppinen & Risto Ahonen (1993). *Suomen evankelisluterilainen kirkko vuosina 1988-1991*. 282 s. Kirkon tutkimuskeskus, Tampere.
- Heino, Harri, Tage Kurtén & Juha Kauppinen (1985). *Suomen evankelis-luterilainen kirkko vuosina 1980-1983*. 368 s. Kirkon tutkimuskeskus, Tampere.
- Helsingin seudun aluesarjat (2006). 18.5.2006 <<http://www.aluesarjat.fi/>>
- Hietämäki, Tuula (2006). Miksi kirkosta erotaan? *Kirkko & kaupunki* 22.2.2006.
- Historia (2006). Helsingin Vapaa-ajattelijat ry. 19.4.2006.
<<http://www.vapaa-ajattelijat.fi/helsinki/yhdistys/historia.php>>
- Huhta, Erkki (2005). *Kirkko Helsingissä. Kokonaisselvitys Helsingin seurakuntayhtymään kuuluvien suomenkielisten seurakuntien seurakuntarakenteen kehittämistä*. Selvitysmies Erkki Huhdan raportti. Helsingin seurakuntayhtymä, Helsinki.
- Häkkinen, Seppo (1997). *Kirkon kynnykset. Sitoutuminen ja kirkon jäsenyys*. 230 s. Kirjapaja, Helsinki.

- Häkkinen, Seppo (2003). Kirkon jäsenyyteen sitoutuminen Suomessa. Teoksessa Helander, Eila (toim.) *Muutoksen tulkkina. Kirkot ja uskonnollinen elämä osana yhteiskuntaa*, 230–243. Gummerus, Jyväskylä.
- Juutilainen, Emmi (2005). Kun uskoa ei löydy. *Vaasan ylioppilaslehti* 1/2005.
- Ketola, Kimmo (2003). Uskonto suomalaisessa yhteiskunnassa 1600-luvulta nykypäivään. Teoksessa Kääriäinen, Kimmo, Kati Niemelä & Kimmo Ketola. *Moderni kirkkokansa. Suomalaisten uskonnollisuus uudella vuosituhanalla*, 17–52. Kirkon tutkimuskeskus, Tampere.
- Kirkkohallitus (2006). Puhelintiedustelu 10.4.2006.
- Kirkkoon kuuluvien osuus laski - kirkosta eroaminen väheni pääkaupunkiseudulla (2004). Suomen ev.lut. kirkko. Kirkon tiedotuskeskus. 24.2.2005.
<<http://213.250.93.194/asiakas/evl/ktuutiset.nsf/0/ea8ca6b544c9238bc2256fb100421fc9?OpenDocument>>
- Kirkon jäsenmäärä laski - Tutkimus kirkosta eroamisen syistä valmistunut (2006). Suomen ev.lut. kirkko. Kirkon tiedotuskeskus. 21.2.2006.
<<http://213.250.93.194/asiakas/evl/ktuutiset.nsf/45a7bb2db5c79b9ac2256c9e005786b4/e143ef988881cee0c225710f00379c44?OpenDocument>>
- Kiuru, Kari (2006). Nuoret muuttajat karttavat Paavalin seurakuntaa. *Helsingin Sanomat* 23.2.2006.
- Koskelainen, Osmo (1968). *Maallistuva suomalainen suurkaupunki. Tutkimus eräiden yhteisö-, kasvatus- ja tilannetekijöiden vaikutuksesta helsinkiläisten maallistumiseen ja uskonnolliseen etsiytymiseen*. 312 s. WSOY, Porvoo.
- Kylätasku, Taneli (2006). Kirkko jätetään, jos se ei tunnu tärkeältä. *Kotimaa* 24.2.2006.
- Kääriäinen, Kimmo (2003). Teorioita uskonnon ja yhteiskunnan muutoksesta. Teoksessa Kääriäinen, Kimmo, Kati Niemelä & Kimmo Ketola. *Moderni kirkkokansa. Suomalaisten uskonnollisuus uudella vuosituhanalla*, 87–121. Kirkon tutkimuskeskus, Tampere.
- Kääriäinen, Kimmo, Kati Niemelä & Kimmo Ketola (2003). *Moderni kirkkokansa. Suomalaisten uskonnollisuus uudella vuosituhanalla*. 293 s. Kirkon tutkimuskeskus, Tampere.
- Kääriäinen, Kimmo, Maarit Hytönen, Kati Niemelä & Kari Salonen (2004). *Kirkko muutosten keskellä. Suomen evankelis-luterilainen kirkko vuosina 2000–2003*. 360 s. Kirkon tutkimuskeskus, Tampere.
- Lampela-Kivistö, Liisa (2003). 1990-luvun talouskriisi ja kirkko. Teoksessa Helander, Eila (toim.) *Muutoksen tulkkina. Kirkot ja uskonnollinen elämä osana yhteiskuntaa*, 128–139. Gummerus, Jyväskylä.
- Luettelo kuntien ja seurakuntien tuloveroprosenteista vuonna 2005 (2005). Verohallinto - Skatteförvaltningen. 13.12.2005.
<<http://www.vero.fi/nc/doc/download.asp?id=4511;30905>>
- Luterilaisten avioliitoista noin 70 prosenttia on kirkollisia (2006). *Kirkko & kaupunki* 26.4.2006.
- Lübbe, Hermann (1965). *Säkularisierung. Geschichte eines ideenpolitischen begriffs*. Freiburg.
- Murtoniemi, Tellervo (2006). Helsingin seurakuntayhtymän taloussuunnittelija. Henkilökohtainen tapaaminen 12.5.2006.
- Murtorinne, Eino (1995). *Suomen kirkon historia 4. Sortovuosista nykypäiviin 1900–1990*. 461 s. WSOY, Porvoo.
- Muu suunnittelu (2006). Helsingin kaupunki. Kaupunkisuunnitteluvirasto. 10.4.2006.
<http://www.hel.fi/wps/portal!/ut/p/kcxml/04_Sj9SPykssy0xPLMnMz0vMOY_QjzKLN4p39gHJmMUbxDvqR0IFgvS99X098nNT9QP0C3Ijyh0dFRUB-_3oog!!/delta/base64xml/L3dJdyEvd0ZNQUFzQUMvNEIVRS82XzJfQ1Q!?WCM_GLOBAL_CONTEXT=/fi/Kaupunkisuunnitteluvirasto/Muu+suunnittelu>

- Niemelä, Kati (2003a). Suomalaisten uskonnollisuus uuden vuosituhannen alussa. Teoksessa Helander, Eila (toim.). *Muutoksen tulkkinä. Kirkot ja uskonnollinen elämä osana yhteiskuntaa*, 140–157 Gummerus, Jyväskylä.
- Niemelä, Kati (2003b). Uskonnollisuus eri väestöryhmissä. Teoksessa Kääriäinen, Kimmo, Kati Niemelä & Kimmo Ketola. *Moderni kirkkokansa. Suomalaisten uskonnollisuus uudella vuosituhannella*, 187–220. Kirkon tutkimuskeskus, Tampere.
- Niemelä, Kati (2003c). Suomalaisten sitoutuminen uskonnollisiin yhdyskuntiin. Teoksessa Kääriäinen, Kimmo, Kati Niemelä & Kimmo Ketola. *Moderni kirkkokansa. Suomalaisten uskonnollisuus uudella vuosituhannella*, 122–147. Kirkon tutkimuskeskus, Tampere.
- Niemelä, Kati (2006). *Vieraantunut vai pettynyt? Kirkosta eroamisen syyt Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa*. 244 s. Kirkon tutkimuskeskus, Tampere.
- Oinonen, Mikko (toim.) (1997). *Kirkon ikkuna. Tietoa evankelis-luterilaisesta kirkosta 1997*. 80 s. Kirkkohallitus, Helsinki.
- Patronen, Sirpa (2006). Enemmistö seurakunnista löisi hynttyyt yhteen. *Kirkko & kaupunki* 29.3.2006.
- Pitkänen, Irma <vaesto.tilasto@stat.fi> (2006). Re: Väestörakenne. Henkilökohtainen sähköpostiviesti 12.5.2006.
- Sarlin, Tommi (2006). Suomalaiset arvostavat vakautta ja Jumalaakin. *Kirkko & kaupunki* 25.1.2006.
- Seppänen, Anna (2006). Jooga, meditaatio vai kristinusko. *Kirkko & kaupunki* 25.1.2006.
- SeutuCD (2003). Pääkaupunkiseudun yhteistyövaltuuskunta YTV.
- Shaw, Gareth & Dennis Wheeler (1985). *Statistical techniques in geographical analysis*. 364 s. John Wiley & Sons, Chichester.
- Sihvo, Jouko (1979). *Uskonnollisuus ja kirkollisuus Suomessa*. Sarja A N:o 34. 131 s. Kirkon tutkimuslaitos.
- Sihvo, Jouko (1982). Uskonnollisuus ja kirkollisuus. Teoksessa Askola, Irja, Tapio Lampinen & Pentti Lempiäinen. *Kirkkososiologia*, 26–49. Kirjapaja, Saarijärvi.
- Siipi, Jouko (1965). *Luopumisen aika. Kirkosta eroaminen sosiaalisena ilmiönä*. 273 s. Karisto Oy, Hämeenlinna.
- Similä, Ville (2006). Kristityn vastuu. *Nyt-liite* 15–16/2006.
- Sundback, Susan (1991). *Utträdets ur Finlands lutherska kyrka. Kyrkomedlemskapet under religionsfrihet och sekularisering*. 369 s. Åbo Akademis förlag, Åbo.
- Suomen säädöskokoelma (2002). FINLEX® - Valtion säädöstietopankki. 25.4.2006. <<http://www.finlex.fi/fi/laki/kokoelma/2002/20020171.pdf>>
- Tarvainen, Olavi, Erkki Arhinmäki & Arvo Haapanen (1968). *Suomen evankelisluterilainen kirkko vuosina 1962–1966*. 196 s. Savo, Kuopio.
- Taskutieto* (2005). 24 s. Väestörekisterikeskus, Helsinki.
- Teinonen, Seppo (1964). Kriisin kirkko. *Dialogos* 3. 97 s. Kirjayhtymä, Helsinki
- Tiedotus (2006). Eroakirkosta.fi. 21.2.2006 <<http://www.eroakirkosta.fi/tiedotus/tiedotteet.htm>>
- Tilinpäätös 2005 (2006). Helsingin seurakuntayhtymä. *Toimintakertomus. Tilinpäätös 2005*. Yhteinen kirkkovaltuusto 8.6.2006.
- Toivonen, Timo (1999). *Empiirinen sosiaalitutkimus. Filosofia ja metodologia*. 447 s. WSOY, Porvoo.
- Tukkimäki, Paavo (2006a). Kirkosta erosi ennätysmäärä jäseniä. *Helsingin Sanomat* 23.2.2006.
- Tukkimäki, Paavo (2006b). Kirkosta erosi enemmän väkeä kuin koskaan aiemmin. *Helsingin Sanomat* 21.2.2006.
- Uskonnonvapauslaki (2003). FINLEX® - Valtion säädöstietopankki. 6.6.2003. <<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2003/20030453>>

- Vaattovaara, Mari & Henrik Lönnqvist (2003). Helsingin asuntopoliittika seudullisessa viitekehyksessä. *Keskustelualoitteita* 2003: 1. 33 s. Helsingin kaupungin Tietokeskus.
- Vaattovaara, Mari & Henrik Lönnqvist (2004). Asuntomarkkinoiden vuoristorata. Ovatko kaikki alueet samalla radalla? *Tutkimuksia* 2004: 5. 68 s. Helsingin kaupungin Tietokeskus.
- Vaattovaara, Mari & Pekka Vuori (2002). Väestörakenteen ja alueellisen eriytymisen vaikutus Helsingissä. *Tutkimuskatsauksia* 2002: 1. 33 s. Helsingin kaupungin Tietokeskus.
- Vaattovaara, Mari (1998). Pääkaupunkiseudun sosiaalinen erilaistuminen. *Tutkimuksia* 1998: 7. 178 s. Helsingin kaupungin Tietokeskus.
- Valkonen, Tapani (1981). *Haastattelu- ja kyselyaineiston analyysi sosiaalitutkimuksessa*. 159 s. 6. p. Gaudeamus, Helsinki.
- Vuositilasto 2005* (2006). 19 s. Helsingin seurakuntayhtymän Keskusrekisteri, Helsinki.
- Väestöennuste (2006). Tilastokeskus 10.1.2006
<<http://www.tilastokeskus.fi/meta/til/vaenn.html>>
- Yhteisövero (2006). Valtiovarainministeriö. 24.4.2006.
<http://www.vm.fi/vm/fi/10_verotus/03_elinkeinoverotus/01_yhteisovero/index.jsp>
- Yhteisöveron jako-osuudet verovuodelle 2006 (2006). Verohallinto. 10.1.2006.
<<http://www.vero.fi/nc/doc/download.asp?id=3043;131584>>
- Ylimäki, Päivi (1983). *Kirkosta eronneet Helsingissä*. 145 s. Kirkkososiologian pro gradu -työ. Helsingin yliopiston teologisen tiedekunnan kirjasto.

Liite 1. Täydellinen korrelaatiomatriisi.

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
1 Evankelis-luterilaisen kirkon jäseniä	1,000														
2 Alle 18-vuotiaita	-0,368	1,000													
3 Yli 64-vuotiaita	0,116	-0,271	1,000												
4 Eikäkeläisiä (yli 20-vuotiaista)	0,117	-0,335	0,951	1,000											
5 Työttömiä (yli 20-vuotiaista)	-0,689	0,098	-0,130	-0,058	1,000										
6 Opiskelijoita (yli 20-vuotiaista)	-0,321	0,900	-0,366	-0,443	-0,003	1,000									
7 Yli 52 000 euroa vuodessa ansaitsevia	0,554	-0,408	0,151	0,074	-0,638	-0,254	1,000								
8 Keskitulo	0,303	-0,261	0,170	0,062	-0,425	-0,146	0,821	1,000							
9 Tulottomia	-0,010	0,299	-0,335	-0,322	-0,135	0,429	0,205	0,344	1,000						
10 Kerrostaloja	-0,505	0,346	0,165	0,042	0,429	0,293	-0,489	-0,175	-0,230	1,000					
11 Omakoti- ja paritaloja	0,428	-0,325	-0,190	-0,068	-0,376	-0,301	0,405	0,097	0,164	-0,939	1,000				
12 Rivitaloja	0,553	-0,354	-0,060	0,058	-0,324	-0,299	0,439	0,232	0,182	-0,776	0,553	1,000			
13 Omistusasuntoja	0,577	-0,439	0,318	0,377	-0,470	-0,473	0,544	0,231	-0,111	-0,752	0,727	0,622	1,000		
14 Vuokra-asuntoja	-0,604	0,505	-0,234	-0,250	0,539	0,493	-0,669	-0,365	0,098	0,750	-0,710	-0,617	-0,935	1,000	
15 Asumisoikeusasuntoja	-0,227	-0,095	-0,443	-0,385	0,311	0,013	-0,232	-0,145	-0,031	0,035	-0,022	-0,010	-0,360	0,153	1,000
16 Asuntojen keskikoko (m2)	0,536	-0,489	-0,038	0,027	-0,435	-0,330	0,793	0,656	0,384	-0,746	0,647	0,714	0,589	-0,651	-0,008
17 Yksiöitä	-0,316	0,523	0,171	0,024	0,089	0,397	-0,252	-0,170	-0,274	0,540	-0,508	-0,500	-0,334	0,328	-0,308
18 Kaksioita	-0,575	0,247	-0,075	-0,096	0,574	0,198	-0,703	-0,444	-0,265	0,794	-0,706	-0,659	-0,743	0,763	0,343
19 Kolme huonetta ja keittiö	-0,047	-0,242	-0,109	-0,001	0,161	-0,263	-0,241	-0,209	0,159	-0,181	0,259	0,013	0,074	0,000	0,158
20 Neljä huonetta ja keittiö	0,582	-0,473	-0,129	-0,011	-0,378	-0,366	0,531	0,259	0,209	-0,861	0,776	0,805	0,700	-0,704	0,060
21 Vähintään viisi huonetta ja keittiö	0,591	-0,433	0,090	0,139	-0,512	-0,297	0,835	0,655	0,299	-0,717	0,598	0,713	0,647	-0,700	-0,126
22 Vieraskielisiä	-0,697	0,353	-0,139	-0,124	0,681	0,359	-0,449	-0,185	0,351	0,395	-0,400	-0,305	-0,552	0,578	0,341
23 Ruotsinkielisiä	0,244	-0,194	0,332	0,159	-0,417	-0,097	0,732	0,785	0,111	0,065	-0,068	-0,091	0,152	-0,289	-0,235
24 Suomenkielisiä	0,310	-0,097	-0,180	-0,046	-0,140	-0,180	-0,303	-0,542	-0,353	-0,346	0,353	0,302	0,275	-0,175	-0,047
25 Leskiä	0,031	-0,210	0,934	0,887	-0,054	-0,303	0,076	0,184	-0,297	0,262	-0,259	-0,153	0,195	-0,110	-0,402
26 Eronneita	-0,598	0,009	0,355	0,348	0,684	-0,129	-0,614	-0,326	-0,372	0,725	-0,627	-0,616	-0,488	0,579	0,023
27 Naimisissa olevia	0,635	-0,609	0,077	0,177	-0,480	-0,516	0,653	0,417	0,227	-0,801	0,721	0,726	0,746	-0,768	-0,079
28 Naimattomia	-0,495	0,723	-0,447	-0,535	0,299	0,685	-0,519	-0,388	-0,044	0,557	-0,506	-0,540	-0,694	0,665	0,178
29 Miehiä	-0,032	-0,119	-0,351	-0,363	-0,025	-0,089	0,264	0,152	0,297	-0,511	0,461	0,327	0,238	-0,301	-0,078
30 Naisia	0,032	0,119	0,351	0,363	0,025	0,089	-0,264	-0,152	-0,297	0,511	-0,461	-0,327	-0,238	0,301	0,078
31 Perustutkimnon suorittaneita	-0,227	-0,266	-0,086	0,112	0,538	-0,274	-0,390	-0,267	0,199	-0,175	0,181	0,201	-0,034	0,168	0,286
32 Keskiasteen tutkinnon suorittaneita	-0,522	0,828	-0,132	-0,234	0,303	0,690	-0,598	-0,376	-0,080	0,629	-0,584	-0,570	-0,590	0,616	-0,020
33 Korkea-asteen tutkinnon suorittaneita	0,595	-0,317	0,179	0,055	-0,749	-0,216	0,811	0,532	-0,141	-0,271	0,234	0,204	0,451	-0,603	-0,270

Liite 2. Korrelaatiomatriisi. Peruspiirien kirkkoonkuulumisprosentit ja kunnallisvaaleissa lokakuussa 2004 äänestetyt puolueet.

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1 Kirkkoonkuulumisprosentti	1,000									
2 Vasemmistoliitto	-0,652	1,000								
3 SDP	-0,113	0,386	1,000							
4 Keskusta	0,446	-0,398	0,116	1,000						
5 Kristillisdemokraatit	0,174	0,073	0,625	0,324	1,000					
6 RKP	0,161	-0,669	-0,819	-0,053	-0,590	1,000				
7 Kokoomus	0,611	-0,807	-0,612	0,366	-0,209	0,653	1,000			
8 Vihreä liitto	-0,297	0,268	-0,691	-0,349	-0,589	0,302	0,092	1,000		
9 Perussuomalaiset	0,073	0,303	0,768	0,250	0,548	-0,765	-0,454	-0,595	1,000	
10 Muut puolueet	0,461	-0,467	-0,352	0,196	-0,198	0,385	0,775	0,003	-0,356	1,000